

RÓŻANIEC W ŻYCIU KOŚCIOŁA W POLSCE W XX WIEKU

Powyższy temat zawiera bogatą i złożoną problematykę. Wymaga on szczegółowych badań nad religijnością polskiego społeczeństwa w minionym wieku. Zdecydowana większość diecezji nie posiada opracowań dotyczących tego zagadnienia, bowiem niezbędne byłoby prowadzenie badań interdyscyplinarnych. Niezbędnym byłoby prześledzenie m.in. literatury pamiątkarskiej, jak również olbrzymiej liczby periodyków religijnych, które ukazywały się w ciągu wieku. Stąd też będzie to zaledwie zarys.

Zawarty w tytule problem wymagałby znajomości pobożności maryjnej społeczeństwa, bowiem w tym kontekście ukazałaby się rola modlitwy różańcowej, która przyjmowała zróżnicowane formy w kształtowaniu polskiej kultury religijnej. Stąd też możemy tylko zasygnalizować niektóre symptomy kulturowe modlitwy różańcowej.

Badania nad kulturą religijną mają już długie dzieje. W miarę postępu prac badawczych wypracowano wiele definicji kultury. Współcześnie w naukach humanistycznych, szczególnie w Polsce, przyjmuje się pojęcie kultury jako trwałego dorobku zbiorowości ludzkiej, obejmującej wszystkie dziedziny życia ludzkiego. Takie ujęcie propagowane jest przez socjologię i antropologię kulturową. Przy tak szerokim pojmowaniu kultury powstaje problem wzajemnych relacji między kulturą i religią. Nie będziemy tutaj referować przebiegu zawitych dyskusji, jakie rozwinęły się wokół tego szerokiego zagadnienia i trwają nadal. Stwierdzamy tylko, iż nie ulega wątpliwości, że religia zajmuje istotne miejsce w rozwoju kultury.

Zagadnienie stało się aktualne po Soborze Watykańskim II, zwłaszcza w związku z Konstytucją duszpasterską „O Kościele w świecie współczesnym”, która podjęła problematykę kultury. Temat kultury podejmował niejednokrotnie Jan Paweł II przy okazji spotkań w różnych rejonach świata z twórcami kultury. Do nich też 4 kwietnia 1999 r. skierował specjalny „List do artystów”.

„Nie wszyscy są powołani, aby być artystami w ścisłym sensie tego słowa. Jednak według Księgi Rodzaju, zadaniem każdego człowieka jest być twórcą własnego życia: człowiek ma uczynić z niego arcydzieło sztuki”.

Nie możemy ograniczyć się ściśle do modlitwy różańcowej, pragniemy zasignalizować kulturotwórczą rolę tejże modlitwy, której nie można oddzielić od kultu Maryi Królowej Różańca Świętego.

Zapowiedziany czasokres wymaga jednak wyjaśnienia, że wiek XX był zróżnicowany zarówno z racji zmieniających się sytuacji – politycznej jak i eklezjalnej. Umownie wymieńmy trzy okresy:

- pierwszy: od początku wieku do zakończenia I wojny światowej (1918). Ten okres najczęściej bywa uznawany przez historyków za kontynuację XIX w.,
- drugi: okres między wojnami i czas II wojny światowej,
- trzeci: do końca XX wieku, naznaczony Soborem Watykańskim II i pontyfikatem Jana Pawła II.

Modlitwa różańcowa w Polsce była praktykowana przynajmniej od poł. XIII w., tzn. od przybycia na nasze ziemie cystersów i dominikanów. Uważa się, że decydującym dla jej rozwoju była decyzja generała dominikanów Serafina Cavalio z 6 stycznia 1577 roku, który na prośbę Anny Jagiellonki zezwolił na zakładanie bractw różańcowych także przy kościołach parafialnych na ziemiach polskich¹. Nie miejsce tutaj na prezentację zarysu dziejów tej modlitwy w kolejnych wiekach, które były związane z natężeniem kultu maryjnego.

1. NA PRZEŁOMIE XIX I XX WIEKU

W Polsce porozbiorowej w XVIII w. ukształtowały się pewne zwyczajowe nazwy Żywego Różańca: w Małopolsce określano go mianem „Róża” a w Wielkopolsce i byłej Kongresówce przyjęła się nazwa „Kółka Różańcowa”.

Rządy zaborcze, zdając sobie sprawę, jak znaczącą rolę odgrywają dla ukształtowania świadomości religijnej i narodowej wszelkiego rodzaju stowarzyszenia, w których skupiali się Polacy, zdecydowali się położyć im kres. W zaborze austriackim cesarz Józef II rozwiązał wszystkie stowarzyszenia i bractwa religijne, w tym i bractwa różańcowa.

W Królestwie Polskim (zabór rosyjski) nabożeństwo Żywego Różańca zostało zakazane a tym samym zostało zepchnięte do praktyk osobistych, odprawianych prywatnie. Podobnie stało się pod zaborem pruskim².

Po tych obostrzeniach modlitwa różańcowa była kontynuowana przez członków zakazanych bractw, najczęściej śpiewana w kościołach zwykle w niedziele. Wierni kultywowali różaniec przede wszystkim w domach, jako praktykę prywatną.

¹ B. K u m o r , *Kościelne stowarzyszenia świeckie na ziemiach polskich w okresie przedrozbiorowym*, w: *Księga Tysiąclecia w Polsce*, Lublin 1969, cz. I, s. 538.

² T. N a l e ś n i a k , *Żywy Różaniec*, *Róża Duchowna* 30:1928, nr 1, s. 11 (dalej RD).

Znaczny wpływ na upowszechnienie się modlitwy różańcowej miały objawienia w Lourdes, w 1858 r., gdzie Matka Boża ukazała się Bernadecie Soubirous z różańcem, i prosiła o tę modlitwę. Na ziemiach polskich wyjątkowe znaczenie w tym względzie miały objawienia w Gietrzwałdzie w 1877 r., gdzie Najświętsza Maryja Panna w języku polskim prosiła wizjonerki o modlitwę różańcową³.

Ważnym wydarzeniem dla utrwalenia modlitwy różańcowej stało się wprowadzenie w drugiej połowie XIX wieku nabożeństw różańcowych w miesiącu październiku. W diecezji kalisko-kujawskiej, do której należała Jasna Góra uzależniona od tamtejszego biskupa, z polecenia bpa Michała Jana Marszewskiego październikowe nabożeństwa zostały wprowadzone w 1859 r. do porządku nabożeństw kościelnych. Była to pierwsza diecezja na terenach dawnej Rzeczypospolitej⁴. Nie jest wykluczone, że uroczyscie odprawiano pod przewodnictwem kapłana nabożeństwa różańcowe w Kaplicy Cudownego Obrazu, przed wystawionym Najświętszym Sakramentem znacznie wcześniej, prawdopodobnie po zakończeniu nieszporów w dużym kościele, które rozpoczynały się o godz. 15.00⁵.

Biskupi kierowali odpowiednie zarządzenia w tym względzie, jednak nie zawsze w pełni były one realizowane. Przykładowo bp krakowski Maciej Majerczak nakazywał w 1867 roku odprawiać nabożeństwo różańcowe na terenie przyszłej diecezji kieleckiej, polecenie to musiał przypominać duchowieństwu w 1889 roku konsystorz kielecki⁶.

Mimo zakazu działalności bractwa różańcowe istniały a nawet w niektórych parafiach prowadzono zapisy do tego stowarzyszenia. W Międzyrzeczu Podlaskim w 1886 roku wpisało się do bractwa 37 osób, w 1900 roku 38 osób. Jednak w 1905 roku, kiedy władze carskie zmuszone były do wydania edyktu

---

³ J. O b ł a k, *Gietrzwałd*, Olsztyn 1979. J. W o j t k o w s k i, *Maryjność i mariologia Warmii XIX w.*, w: *Niepokalana. Kult Matki Bożej na ziemiach polskich w XIX w.*, red. B. Pylak, Cz. Krakowiak, Lublin 1988, s. 627n.

⁴ J. J. K o p e ć, *Formy kultu maryjnego w polskiej religijności XIX w.*, *Roczniki Teologiczne*, t. 43, z. 4, 1996, s. 178; S. Z. J a b ł o ņ s k i, *Jasna Góra. Ośrodek kultu maryjnego 1864-1914*, Lublin 1986, s. 19n.

⁵ W 1902 roku o. Bonawentura Gawelczyk, długoletni kustosz sanktuarium pisze o tym nabożeństwie jako praktykowanym na Jasnej Górze od dawnych czasów. *Ordo Devotionis in Esia [Ecclesia] Claromontana qui ab antiquis temporibus servabatur*, Archiwum Ojców Paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie (dalej AJG) 1695, s. 18. *Uroczystość Różańca Świętego*, *Dzwonek Częstochowski* 6:1906, t. 4, s. 70.

⁶ W. Ł y d k a, *Z dziejów kultu maryjnego na ziemiach diecezji kieleckiej*, w: *Księga jubileuszu stulecia diecezji kieleckiej (1883-1983)*, Kielce 1986, s. 142.

tolerancyjnego, w Międzyrzeczu Podlaskim do bractwa wstąpiły 192 osoby, w tym 130 kobiet i 62 mężczyzn⁷.

Modlitwa różańcowa upowszechniała się w polskim społeczeństwie również dzięki polskim świętym i błogosławionym, którzy nie tylko osobiście praktykowali tę formę modlitwy maryjnej ale zalecali ją zakładanym przez siebie kongregacjom zakonnym a także związanym z nimi kręgom stowarzyszeń osób świeckich.

Na pierwszym miejscu należy wymienić bł. o. Honorata Koźmińskiego (1829-1916), kapucyna, założyciela 26 zgromadzeń, w większości bezhabitowych, zwłaszcza tzw. tercjarzy, pozostających w zasięgu jego oddziaływania. W 1907 roku istniało 417 honorackich domów zakonnych, w których mieszkało ponad 8 tys. zakonnic. Każdy z tych domów oddziaływał na najbliższe otoczenie przez osoby, które były związane ze zgromadzeniami. W okresie największego rozwoju, przed 1908 rokiem, ruch powstały z inicjatywy o. Honorata obejmował prawie 100 tys. ludzi. Największe natężenie miał on zwłaszcza w zaborze rosyjskim⁸.

Duchowość zdecydowanej większości zgromadzeń zakonnych, założonych w XIX wieku przez polskich świętych i błogosławionych miała wymiar maryjny. Wyrażał się on m.in. w zobowiązaniu członków zgromadzeń do praktykowania modlitwy różańcowej. Jej zewnętrzny znak stanowił różaniec noszony przez nich przy habicie. Zapewne pozostawało to zauważane przez wiernych, zwłaszcza w środowiskach, gdzie te zgromadzenia pełniły posługi. Wymieńmy przykładowo największe z nich.

Służebniczki Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny (cztery gałęzie) założone w 1850 r. przez bł. Edmunda Bojanowskiego (1814-1871); Zgromadzenie Sióstr Św. Feliksa z Cantalicio Trzeciego Zakonu Regularnego św. Franciszka Serafickiego (felicjanki), założone w 1855 r. przez bł. Angelę Truskowską (1825-1899); Siostry Rodziny Maryi założone w 1857 r. w Petersburgu przez bł. abp. Alojzego Szczęsnego Felińskiego (1822-1895); Siostry Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej (niepokalanki) założone w 1857 r. przez bł. Marcelinę Darowską (1827-1913); Siostry Najświętszej Rodziny z Nazaretu (nazaretanki) założone w 1875 r. przez bł. Franciszkę Siedliską (1842-1902); Zgromadzenie Sióstr św. Józefa (józefitki), założone w 1884 r. przez bł. ks. Zygmunta Gorazdowskiego (1845-1920); Zgromadzenie Braci Albertynów Trzeciego Zakonu Posługujących Ubogim założone w 1888 r. przez św. Brata Alberta Chmielowskiego (1845-1916); Zgromadzenie Sióstr Albertynek Posługujących Ubogim, którego współzałożycielką w 1891 r. była bł. Maria Bernardyna Jabłońska (1878-1940); Zgromadzenie

⁷ M. Ma l e s z y k . *Bractwo różańcowe w parafii Międzyrzec Podlaski w latach 1614-1905*, Lublin 1976, mps, s. 76.

⁸ D. O l s z e w s k i , *Polska kultura religijna na przełomie XIX i XX wieku*, Warszawa 1996, s. 283n.

Sióstr Zmartwychwstania Pana Naszego Jezusa Chrystusa założone w 1891 r. przez Sługi Boże Celinę (1833-1913) i Jadwigę (1863-1906) Borzęckie⁹.

Zgromadzenie Służebnic Serca Jezusowego założył w 1894 r. św. Józef Sebastian Pelczar (1842-1924), biskup przemyski. Wydał on *Krótkie wskazówki, jak odmawiać różaniec*, a także, jako pierwszy na terenach polskich, w swojej teologii pastoralnej zamieścił zasady kierowania bractwami różańcowymi i stowarzyszeniami na terenie parafii. Już jako profesor i rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego propagował modlitwę różańcową¹⁰.

Wymienione wyżej zgromadzenia, zarówno męskie jak i żeńskie, zgodnie ze swoim charyzmatem starały się również kształtować postawy patriotyczne w środowiskach, gdzie pełniły swoją posługę w klimacie ożywionego kultu Jasnogórskiej Królowej Korony Polskiej.

Na przełomie XIX i XX wieku, mimo utrudnień i represji ze strony zaborców, ruch pielgrzymkowy na Jasną Górę stanowił zjawisko masowe. Rocznie przybywało 700 do 1200 pielgrzymek, liczących 300-400 tys. osób. Zdecydowana większość z nich przybywała pieszo. Jedną z podstawowych praktyk religijnych pielgrzymów jasnogórskich stanowiła wspólna modlitwa różańcowa¹¹.

Władysław Reymont, uczestnik pieszej pielgrzymki z Warszawy-Pragi w 1894 r., obserwując jako uczestnik-reportażysta zachowania się pielgrzymów, odnotował praktykowanie przez nich modlitwy różańcowej, a nawet zwyczaj noszenia przez niektórych pielgrzymów różańca na szyi¹².

Modlitwa różańcowa wówczas praktykowana w języku polskim pełniła kulturotwórczą funkcję, przede wszystkim na terenach Warmii¹³ i innych zaborów. Szczególnie w okresach natężonej walki z polskością, m.in. tzw. Kulturkampf, prowadzonego w zaborze pruskim. Biskup Florian Stablewski w 1897 r. zaprowadził w archidiecezji poznańskiej Stowarzyszenie Żywego Różańca¹⁴.

Na terenie zaboru austriackiego Kościół mógł rozwijać działalność stowarzyszeniową od 1898 roku. Dominikanie we Lwowie rozpoczęli wydawanie

⁹ B. Ł o z i ń s k i, *Leksykon zakonów w Polsce*, Warszawa 1998, s. 22n.

¹⁰ J. S. P e l c z a r, *Kazania na uroczystości i niektóre święta Najświętszej Panny Maryi*, Kraków 1889, s. 176n.; T e n z e, *Pasterz według Serca Jezusowego*, Lwów 1913.

¹¹ S. Z. J a b ł o ń s k i, *Jasna Góra. Ośrodek kultu maryjnego 1864-1914*, s. 141.

¹² W. R e y m o n t, *Pielgrzymka do Jasnej Góry*, Warszawa 1930, s. 22. 58.

¹³ W XIX w. i na pocz. XX w kościołach południowej Warmii śpiewano różaniec w każdą niedzielę po polsku przynajmniej *Wierzę w Boga, Ojczy nasz i Zdrowaś Maryjo* i pieśni „Matko Różańca Świętego”, „Witaj nieba i nad feba” S. R o p i a k, *Msze, nieszpory i nabożeństwa w polskich śpiewnikach drukowanych w latach 1858-1924*, *Studia Warmińskie* 36:1999, s. 197-198.

¹⁴ A. K a ł u z y ń s k i, *Rozwój form modlitwy różańcowej w archidiecezji poznańskiej od 1604 roku do 1949*, Lublin 1971, mps, s. 13.

miesięcznika *Róża Duchowna* poświęconego czci Najświętszej Maryi Panny Królowej, przeznaczonego zasadniczo dla członków i moderatorów bractw różańcowych. Periodyk, obok medytacji tajemnic różańcowych, ukazujących ten rodzaj modlitwy jako wezwanie do dojrzałych postaw religijnych i społecznych, zwłaszcza na terenie rodzin, ukazywał świętych i błogosławionych, w których życiu znaczące miejsce zajmowała modlitwa różańcowa. Nie brakowało także materiałów niezbędnych dla zebrań stowarzyszeń różańcowych a zwłaszcza Bractw Żywego Różańca. Systematycznie odnotowywał miejscowości z nowo erygowanymi bractwami różańcowymi. W 1900 roku nakład miesięcznika wynosił 3 tys. egzemplarzy. Prawdopodobnie trafiał on do zelatorów¹⁵.

Na terenie Królestwa Polskiego, gdzie cenzura carska ograniczała wydawanie publikacji w języku polskim, na szczególną uwagę wśród propagatorów modlitwy różańcowej zasługuje Sł. Boży ks. Ignacy Kłopotowski założyciel sióstr loretańek, który wydał w 1901 r. książkę *Jak odmawiać różaniec* (ukazała się ona przed I wojną światową czterokrotnie). W Warszawie od 1909 roku wydawał miesięcznik poświęcony kultowi Matki Bożej Królowej Różańca Świętego *Kółko Różańcowe*. Na jego łamach, jako redaktor, podkreślał z naciskiem, że modlitwa różańcowa łączy w harmonijną całość pobożność maryjną z pobożnością chrystocentryczną, modlitwę ustną z modlitwą myślną¹⁶.

Kongres Mariologiczno-Maryjny odbyty w 1904 roku we Lwowie z okazji 50 rocznicy ogłoszenia dogmatu o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Maryi Panny, zwołany przez abp. Józefa Bilczewskiego, dokonując przeglądu polskiej pobożności maryjnej podsumował również rozwój bractw różańcowych w Polsce, wskazując modlitwę różańcową jako najpopularniejszą w Królestwie Polskim¹⁷.

Okres I wojny światowej nie sprzyjał rozwojowi bractw różańcowych, zapewne nie słabło jednak praktykowanie indywidualne modlitwy różańcowej.

W okresie kiedy literatura i poezja pełniła funkcję polityczną, służąc rozwojowi kultury narodowej, w powstałych wówczas dziełach i utworach znalazła miejsce modlitwa różańcowa, jako zakorzeniona w życiu narodu. Wiele zwrotek znajdujemy w twórczości Władysława Syrokomli i Wincentego Pola:

Wdowy przy pani, sierotki po stronie,
W wielkim kominie wiecznie kłoda płonie

¹⁵ A. Górniewicz, *O Różańcu w Polsce*, w: *Księga Pamiątkowa Maryańska ku czci pięćdziesięciolecia ogłoszenia Dogmatu o Niepokalanem Poczęciu Najświętszej Maryi Panny*, Lwów 1905, t. 1, s. 56n; Redaktorem odpowiedzialnym był A. Górniewicz. *Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce 1918-1944*, red Z. Zieliński, Lublin 1981.

¹⁶ D. Olszewski, *Ks. Ignacy Kłopotowski. Życie i apostołat*, Warszawa 1996, s. 173-175.

¹⁷ A. Górniewicz, *O Różańcu w Polsce*, w: *Księga Pamiątkowa...*, t. 1, s. 56n.

I jasno gore „Różańcowa świeca”.
 A ile razy gałka z niej odpadnie,
 Idzie z kolei nowa tajemnica
 W służbie zakonnej świętego Różańca.
 Więc i na stronę robota się kładzie
 I tajemnicę głosi sama pani
 I każdy wieczór idzie Bogu w dani;
 A gdy ostatnia odpali się gałka
 To już Różaniec i wieczór skończony

I klęka pani na swoim klęczniku,
 Toć i koronka szła po spowiedniku;
 Choć oko wszystkich tylko ksienię śledzi.
 Pani złożyła na klęczniku głowę,
 I gdy koronkę w łasce ukończono,
 To łzami całe zalało się grono,
 Bo martwą wzięto od klęcznika wdowę...

(W. Pol, *Pacholę hetmańskie*, cz. 3)¹⁸

W epickiej powieści Władysława Reymonta *Chłopi* (wydanie książkowe tom 1-4, 1904-1909), za którą otrzymał Nagrodę Nobla, różaniec jest przywoływany 35 razy. Przy okazji opisu odpustu św. Piotra i Pawła w Lipcach: „Naród się modlił w głębokiej cichości, kto na książce, kto na różańcu, a kto jeno tym szczerym słowem Boga chwalił i wzdychem serdecznym”¹⁹.

Tworzono okolicznościowe wiersze poświęcone Królowej Różańca Świętego, które zamieszczały katolickie periodyki przy okazji października, m.in. *Róża Duchowna*. Obecność modlitwy różańcowej w literaturze wymaga odrębnych badań.

2. OKRES MIĘDZY WOJNAMI I CZAS II WOJNY ŚWIATOWEJ

Odnowienie działalności bractw w zaborze rosyjskim stało się możliwe dopiero pod koniec I wojny światowej. Ten proces zaobserwujemy na przykładzie Jasnej Góra, która jednak znalazła się w korzystniejszej sytuacji politycznej niż inne tereny zaboru rosyjskiego. Stanowiła bowiem enklawę na terenie okupowanym przez wojska niemieckie, pozostając pod administracją austriacką²⁰.

¹⁸ Tamże, s. 62.

¹⁹ W. S. Reymont, *Pisma*, Wydanie zbiorowe zupełne (tom 1-48, 1930-1934).

²⁰ Z. S. Jabłoński, *Jasna Góra w odradzającej się Polsce 1918-1921*, Częstochowa 1998 s. 15-69.

Arcybractwo Różańca Świętego oficjalnie wskrzeszono tutaj w 1917 roku. Po sześciu miesiącach liczyło ono już 2 tys. członków²¹. Wraz z jego odnowieniem uległ znacznej zmianie jego charakter.

W sanktuarium jasnogórskim rozwijali posługę duszpasterską moderatorzy Arcybractwa i innych stowarzyszeń religijnych, niezwykle dynamiczni paulini: o. Aleksander Łaziński i o. Marian Paszkiewicz, obaj obdarzeni charyzmatem przepowiadania kaznodziejskiego i umiejętnością posługiwania się piórem. Stąd też ich oddziaływanie na kierowane przez nich stowarzyszenia przekraczało znacznie teren miasta poprzez informacje prasowe, zamieszczane najczęściej na łamach miejscowego dziennika *Goniec Częstochowski* czy też w ulotnych i okolicznościowych publikacjach. W 1921 r. włączył się do tej posługi przybyły z Krakowa o. Pius Przeździecki.

Moderatorzy Arcybractwa Różańcowego stawiali sobie za cel podniesienie poziomu życia moralnego w rodzinach oraz angażowanie członków do praktykowania miłosierdzia w duchu chrześcijańskim. Formowanie moralne członków wymagało wiele wysiłku, bowiem społeczeństwo było zdemoralizowane, zubożałe wskutek trwającej wojny, nastawione na opór wszelkim ustawom. Służyły temu m.in. konferencje wygłaszane w każdym miesiącu dla wszystkich członków i poszczególnych sekcji: mężczyzn, kobiet, młodzieży żeńskiej starszej i młodszej, a także młodzieży męskiej i dzieci²².

Od października 1917 r., nawiązując do dawnych zwyczajów, urządzano w każdym miesiącu procesję z Najświętszym Sakramentem po wałach. Procesja ta, przy świetle świec i śpiewie kilkutysięcznej rzeszy, dostarczała niezwykłych przeżyć uczestnikom. Odbywała się ona wówczas w intencji uproszenia pokoju. Członkowie Arcybractwa w brackich strojach uczestniczyli również w innych obchodach religijnych w sanktuarium przyczyniając się do podniesienia ich splendoru²³.

²¹ Ze względu na wzrastającą liczbę członków Arcybractwo Różańcowe otrzymało kaplicę Matki Bożej Różańcowej z ok. 300 miejscami siedzącymi, adaptowaną z dawnego magazynu paramentów liturgicznych. Na plafonie kaplicy wykonano polichromię przedstawiającą 15 tajemnic różańcowych, każdą z nich w oddzielnym medalionie, które do dziś zdobią to miejsce modlitwy i zebrań. Liber confraternitatis Sacratissimi Rosarii Beatae Mariae Virginis in Monasterio ad Clarum Montem in Częstochowa, AJG 2910, s. 9; S. Z. J a b ł o Ń s k i, *Jasna Góra w początkach II Rzeczypospolitej*, Częstochowa 1999, s. 39.

²² AJG 2440, s. 51n; AJG 2910, s. 89; Sekcja V Arcybractwa Różańcowego, Jasna Góra. Spis alfabetyczny członków mężczyzn: 1918-1930, AJG 2912; *Arcybractwo Różańcowe na Jasnej Górze*, *Goniec Częstochowski* 14:1919, nr 121, s. 2.

²³ S. Z. J a b ł o Ń s k i, *Jasna Góra w początkach II Rzeczypospolitej*, s. 65.

Pielgrzymi jasnogórscy, pragnąc utrwalić swoją więź duchową z Matką Bożą Jasnogórską wpisywali się do Arcybractwa Różańcowego w sanktuarium²⁴. Wiele osób nabywało różańce przy okazji pielgrzymki. Poświęcone w jasnogórskim sanktuarium uważane były za szczególne pamiątki partycypujące niejako w świętości tego miejsca i przypominające podejmowane w czasie pielgrzymki postanowienia związane nie tylko z modlitwą różańcową.

W wydanej przez Arcybractwo Różańca Świętego w 1919 r., liczącej prawie 150 stron książce: *Drogowskazy z Jasnej Góry dla Młodej Polki* zawierał się bogaty program formacyjny młodzieży żeńskiej w perspektywie ich powołania do życia w rodzinie. W kontekście kultu maryjnego miał on służyć kształtowaniu postaw patriotycznych dziewcząt jako przyszłych żon i matek, wychowujących dzieci w trwałych rodzinach na moralnie zdrowych obywateli Państwa Polskiego, aktywnych społecznie i politycznie²⁵. Ta książka znalazła się w bibliotekach bractw różańcowych. Polecano ją jeszcze w 1925 roku jako wartościową pozycję. Arcybractwo jasnogórskie ukazywano jako wzorowe z racji utworzenia sekcji dla młodzieży²⁶.

Arcybractwo współpracowało z Sodalicją Mariańską i Trzecim Zakonem św. Franciszka, tzw. tercjarzami. Zaangażowanie społeczne tych stowarzyszeń obejmowało zasadniczo, obok kultowej, dwie dziedziny. Jedna dotyczyła warunków bytowych i wyrażała się w posłudze charytatywnej: m.in. klasztor począwszy od wybuchu wojny wydawał dziennie 300-350 darmowych obiadów dla biednych. Konwent jasnogórski starał się również wspomagać uczącą się młodzież przez fundowanie stypendiów. Na ten cel przeznaczano dochód ze sprzedaży niektórych wydawanych książek²⁷. Stowarzyszenia systematycznie organizowały zbiórki pieniężne i pomoc materialną dla dzieci z najuboższych rodzin, zwłaszcza

²⁴ W miesiącach letnich 1919 r. sanktuarium nawiedzali liczni żołnierze, w związku z przegrupowaniami garnizonów wojskowych, niektórzy z nich przy tej okazji wstępowali również do Arcybractwa Różańca Świętego. Wpisy kilkuset żołnierzy i kilkunastu oficerów znajdują się w księgach (AJG 644, 645; AJG 1459, s. 154-163); S. Z. J a b ł o ń s k i, *Jasna Góra w początkach II Rzeczypospolitej*, s. 127.

²⁵ Prawdopodobnie są to autoryzowane zapisy konferencji wygłaszanych przez o. Łazińskiego, których dokonywały słuchaczki, bowiem pod kilkunastoma z nich widnieją imiona i nazwiska. O. Łaziński osobiście rozprawdzał tę pozycję, wysyłał książki do różnych parafii. A. Ł a z i ń s k i, *Dziennik czynności 1918-1922*, AJG 1459.

²⁶ I. K r a j e w s k i, *Organizator Bractw Różańcowych Najświętszej Marji Panny w Polsce*, Płock 1925, s. 208. 217.

²⁷ *Z Jasnej Góry. Klasztor wydaje codziennie 300 porcji biedakom*, *Goniec Częstochowski* 9:1914, nr 225, s. 2; *Pieczęć Dochód ze sprzedaży przeznaczony na kształcenie ubogiej młodzieży* znajdująca się na okładce książki A. Ł a z i ń s k i e g o, *Jasna Góra podczas wojny europejskiej*, Jasna Góra 1919.

przy okazji Bożego Narodzenia i Wielkanocy. Organizowano również pomoc dla bezrobotnych urządzając loterie połączone niekiedy z zabawami²⁸.

Druga dziedzina obejmowała sferę kulturalno-oświatową. Stowarzyszenia dysponowały własnymi księgozbiorami bibliotecznymi, co przy znacznym zubożeniu społeczeństwa spowodowanym działaniami wojennymi, nie pozostawało bez znaczenia, również dla podejmowanej walki z analfabetyzmem. W Częstochowie w 1917 r. analfabeci stanowili prawie 50% społeczeństwa²⁹. Miasto posiadało wprawdzie od roku bibliotekę publiczną, jej księgozbiór obejmował jednak zasadniczo, jak wówczas określano, dzieła naukowe.

Księgozbiór Biblioteki Arcybractwa Różańca Świętego, wg fragmentarycznie zachowanego spisu tytułów, liczył w tym czasie (1918-1921) ponad 500 pozycji książkowych, których liczbę powiększono systematycznie z każdym miesiącem. Nabywano także w kilku egzemplarzach popularne periodyki katolickie, m.in.: *Róża Duchowna*, *Chorągiew Maryi*, *Misje katolickie*, *Kółko Różańcowe*, *Niewiasta katolicka*, w których stosunkowo dużo miejsca poświęcano modlitwie różańcowej³⁰.

Stowarzyszenia prowadziły działalność odczytową podejmując zagadnienia związane z tematyką religijną, z uwzględnieniem nauki społecznej Kościoła, jak również dziejów Polski ukazywanych w perspektywie kształtowania postaw patriotycznych. Często przekaz tych problemów łączono z różnymi inscenizacjami lub programami słowno-muzycznymi, co sprzyjało również podniesieniu poziomu kulturalnego szerokich rzesz mieszkańców miasta³¹. Amatorska teatralizacja rozwijana przez członków Arcybractwa ułatwiała przyswajanie

²⁸ Spotkanie opłatkowe, 23 grudnia 1928 roku, z udziałem 420 dzieci zakończono przekazaniem paczek z ubraniami dla 165 najbiedniejszych z nich. Inne otrzymały pieczywo. *Gwiazdka Bractwa Różańcowego na Jasnej Górze*, RD 28:1929, z. 5, s. 122-126; A l e k s a n d e r [Łaziński], *Drogowskazy z Jasnej Góry dla młodej Polki*, Jasna Góra 1919, s. 87.

²⁹ Odnotowano: piśmiennych 32546, niepiśmiennych 31192 osób. O statystyce danych m. Częstochowy – ludność, szkolnictwo, gospodarka, budżet, Archiwum Państwowe w Częstochowie. Magistrat Częstochowski 8217, s. 69.

³⁰ Obok książek ascetycznych, znajdujemy dwa egzemplarze znaczącej wówczas książki o profilu apologetycznym M. Morawskiego TJ, *Wieczory nad Lemanem*; J. Chiaudano, *Dziennikarstwo katolickie*; J. Woronieckiego OP, *Królewskie kapłaństwo*: A. Mohla T J, *Z dziedziny etyki*: J. Urbana TJ, *Na wejście w świat* oraz różne wersje katechizmu. Alfabetyczny katalog książek w bibliotece Bractwa Różańcowego na Jasnej Górze, AJG 2481. Księga Kasowa Arcybractwa Różańcowego na Jasnej Górze 1917-1937, AJG 2361, s. 31.

³¹ M. in. 4 VII 1918 dzieci urządziły na Jasnej Górze żywy obraz: *Zmartwychwstanie Polski*. AJG 1459.

mniej wyrobionym intelektualnie osobom wydarzeń z życia Kościoła i narodu niosących określone treści patriotyczne i moralne³².

Bractwa różańcowe na terenie parafii podlegały proboszczom a na wyższym szczeblu biskupom ordynariuszom. Dobrze zorganizowane bractwo w parafii spełniało obok czysto religijnych funkcji na terenie kościołów, również działalność społeczną, m.in. poprzez prowadzenie własnych bibliotek i czytelni czasopism. W niektórych diecezjach powołano osobne centralne zarządy dla tych bractw. Bp Antoni Julian Nowowiejski w 1921 roku wydał „Statut Bractw Różańcowych w diecezji Płockiej” i mianował Komisarzem do spraw Bractw Różańcowych i Unii Żywego Różańca w tejże diecezji ks. Ignacego Krajewskiego, proboszcza w Mławie. Komisarz opracował w 1925 r. wydany w Płocku obszerny podręcznik-przewodnik *Organizator Bractw Różańcowych Najświętszej Marji Panny w Polsce*. W publikacji zamieszczono propozycje działalności społecznej, jak również kulturalnej wraz z regulaminami dla kół oświatowych, teatralnych i śpiewaczych a także konstytucję apostolską na temat bractw różańcowych Leona XIII, jak również encyklikę o modlitwie różańcowej Benedykta XV.

Bractwa różańcowe w diecezji płockiej w 1925 r. istniały w 168 parafiach (w 75% parafii diecezji). Mława stała się miejscem Diecezjalnego Kongresu Różańcowego w 1927 roku³³.

W nowo powstałej w 1925 roku diecezji katowickiej, która obejmowała w większości wiernych posługujących się językiem polskim a także niemieckim, w 1938 roku do bractw różańcowych i Żywego Różańca przynależało 180 tys. wiernych, co stanowiło 40,2% z 447 444 osób należących do 15 stowarzyszeń i bractw³⁴ i jednocześnie ok. 15% wszystkich katolików w diecezji.

Na terenie diecezji częstochowskiej, erygowanej również na mocy konkordatu w 1925 roku, chociaż Żywy Różaniec znajdował się w prawie wszystkich parafiach (w 186 ze 194 w 1938 roku) to jednak liczba uczestników stowarzyszeń różańcowych nie przekraczała 90 tys. (ok. 8% wszystkich katolików w diecezji). Członkowie tych bractw stanowili 62% ze 140 tys. osób należących do katolickich stowarzyszeń i bractw. W niektórych parafiach skupiały one ponad tysiąc

---

³² M. Stachurska, *Teatralizacja w działalności duszpasterskiej Jasnej Góry*, AJG III-560, s. 56.

³³ *Organizator Bractw Różańcowych Najśw. Marji Panny w Polsce*, s. 260-262. Komisarzem do spraw Różańca Świętego w diecezji płockiej był ks. Ignacy Krajewski, autor powyższej, obszernej publikacji (270 stron).

³⁴ Na terenie diecezji katowickiej działało w 1922 r. 7 niemieckich grup Żywego Różańca, w 1933 – 22. J. Mysior, *Historia diecezji katowickiej*, Katowice 1999, s. 170 i 172.

osób a w miejskich ponad 2 tys. (Bobrowniki – 1150, Częstochowa, par. św. Zygmunta – 2790)³⁵.

Ks. I. Krajewski widział potrzebę i postulował zjednoczenie wszystkich bractw Różańca Świętego w Polsce celem zdynamizowania ich działalności i wymiany doświadczeń. Opracował nawet propozycję statutu normującego proponowaną instytucję³⁶.

Niektóre diecezje dysponowały swoimi periodykami przeznaczonymi dla bractw i stowarzyszeń religijnych. W Kielcach wydawano od 1934 r. *Gościa Różańcowego* z materiałami duszpasterskimi na nabożeństwa zmian tajemnic różańcowych³⁷.

Przejawem dynamicznego rozwoju tych bractw różańcowych było zorganizowanie Ogólnokrajowego Instytutu Różańcowego w Toruniu (diecezja chełmińska) w latach 1935-1936, który publikował dwumiesięcznik *Przegląd Różańcowy*³⁸. Wydawano tutaj również praktyczne pomoce do zakładania Żywego Różańca, rozważania tajemnic różańcowych, czytanki na miesiąc różańcowy – październik, także w języku niemieckim³⁹.

W dalszym ciągu zakonnicy dominikańscy wydawali miesięcznik *Róża Duchowna*, podejmując na jego łamach aktualne problemy, związane z rozwijającą się na terenach Polski Akcją Katolicką. Redaktor periodyku A. Górniewicz zwraca uwagę na konieczność większego zaangażowania się stowarzyszeń różańcowych w działalność społeczną, co zbliżało by je do Akcji Katolickiej. W związku z tym nawoływał, żeby koła Żywego Różańca przekształcały się w Bractwa Różańcowe.

Zamieszczane artykuły miały służyć pogłębieniu świadomości religijno-moralnej i kształtowaniu odpowiedzialnych postaw chrześcijańskich czytelników, przede wszystkim jednak kontynuowały formację modlitewną. A. Górniewicz w 1931 r. zwracał uwagę, że Żywy Różaniec to zaledwie przedszkole Bractwa wyjaśniał: „bractwo różańcowe najogólniej nie jest skierowane ku czci jakiejś

³⁵ J. Z w i ą z e k, *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, Częstochowa 1990, s. 291-305.

³⁶ *Organizator Bractw...*, s. 208n.

³⁷ A. L. S z a f r a ń s k i, *Diecezja kielecka w XX wieku*, w: *Księga jubileuszu stulecia diecezji kieleckiej (1883-1983)*, Kielce 1986, s. 317.

³⁸ *Przegląd Różańcowy. Dwumiesięcznik religijno-społeczny poświęcony szerzeniu idei mariańskiej i różańcowej*, Instytut Wydawnictw Różańcowych, Toruń 1936-1939. *Historia Kościoła w Polsce*, t. 2, 1764-1945, cz. 2. 1918-1945, red. B. Kumor, Z. Obertyński, Poznań-Warszawa 1979, s. 54.

³⁹ „Der Lebendige Rosenkranz“. Fr. N o w a k o w s k i, *Ave Maria. Krótkie rozważania różańcowe na 31 dni*, Toruń 1938 (okładka).

pojedynczej tajemnicy wiary ale ma jako pierwszorzędną cel Osobę Chrystusa Pana na tle wszystkich tajemnic Jego życia. Bogarodzica jest drogą zrozumienia Zbawiciela i przez przyczynę Matki dostąpienia łaski Syna. Tak ogólne ujęcie odpowiada najlepiej wszechstronnej Akcji Katolickiej, która ma się rozwijać na wszystkich polach życia społecznego⁴⁰.

Modlitwa różańcowa miała kształtować aktywnych katolików, którym przychodziło żyć w sytuacji zagrożenia wiary i moralności, przenikających również do mieszkańców wsi w Polsce, stanowiących większość naszego społeczeństwa.

W 1933 roku na łamach periodyku *Róża Duchowna* pojawia się często motyw modlitwy różańcowej, ekspiacji za grzechy własne i świata, do której nawoływała Matka Boża w Fatimie⁴¹.

Dominikanie polscy, angażując się w propagowanie modlitwy różańcowej, stali się inicjatorami i współtwórcami Kongresu Różańcowego, odbytego w dniach 13-17 czerwca 1935 roku we Lwowie. Chociaż był on zasadniczo kongresem archidiecezji lwowskiej, uważano go za pierwszy różańcowy kongres mariański z racji udziału w nim przedstawicieli licznych bractw różańcowych z całej Polski a także innych organizacji i stowarzyszeń maryjnych, m.in. brali w nim udział przedstawiciele 14 Sodalicii Mariańskich.

Kongres odbywający się pod przewodnictwem abp. Bolesława Twardowskiego, metropolity lwowskiego, zgromadził na centralnej uroczystości (17 czerwca) ponad 100 tys. uczestników. W ciągu trzech dni konferencje i wykłady prowadzili najwybitniejsi przedstawiciele zakonu dominikanów, jak również profesorowie Uniwersytetu Lwowskiego i kaznodzieje z innych zakonów.

W wystąpieniach podjęto tematy związane z różańcem, jako modlitwą zwycięską, wzniosłą, doskonałą, skuteczną a przede wszystkim ukierunkowaną na oddawanie czci Trójcy Przenajświętszej. Kilka kazań i referatów dotyczyło odniesień modlitwy różańcowej do Eucharystii. W kościołach prowadzono medytacje nad tajemnicami różańca a także propagowano organizowanie bractw różańcowych dla poszczególnych stanów. Wskazywano na Maryję jako wzór życia chrześcijańskiego.

Nabożeństwa i debaty odbywały się nie tylko we Lwowie ale również w parafiach całej archidiecezji. Centralne wydarzenie stanowiła procesja z obrazem Matki Bożej Różańcowej z kościoła dominikanów ulicami miasta, poprzedzająca uroczystą sumę transmitowaną przez Polskie Radio. Na zakończenie abp metropolita lwowski B. Twardowski dokonał Aktu „ofiarowania Diecezji i Ojczyzny

⁴⁰ A. Górniewicz, *Zadania bractw różańcowych na wsi*, RD 33:1931, z. 1, s. 36.

⁴¹ *Fatima*, RD 35:1933, nr 5-12.

Polski Królowej”, który rozpoczął nawiązując do ślubów króla Jana Kazimierza. Zakończył błaganiem: „starać się też usilnie będziemy, żebyśmy wszyscy jednym byli sercem, jedną duszą. Ty zaś, O Najjaśniejsza Królowo Polski, rządz nami miłościwym berłem Twojego Różańca i Ojczyźnie całej i każdemu z nas bądź nieustanną pomocą”⁴².

Kongres lwowski znalazł uznanie Stolicy Apostolskiej, w imieniu Piusa XI sekretarz stanu Eugeniusz Pacelli skierował specjalny list do uczestników, w którym przypomniał, że chrześcijanie zwracali się zawsze w chwilach groźnych o pomoc do Maryi. Modlitwa różańcowa staje się aktualna z racji położenia archidiecezji lwowskiej „na pograniczu republiki moskiewskiej, od dawna wojującej z imieniem chrześcijańskim i starającej się sąsiednie narody swymi zgubnymi naukami zatruwać”⁴³.

Kongresy różańcowe dostarczały przeżyć modlitewno-emocjonalnych uczestnikom a poprzez publikację wystąpień, najczęściej ówczesnych wybitnych kaznodziejów i teologów, nie pozostawały bez wpływu na formację religijną duchowieństwa, jak również świeckich przewodzących różnym stowarzyszeniom religijnym.

Podobnych przeżyć dostarczały koronacje diademami papieskimi cudownych wizerunków Najświętszej Maryi Panny na ziemiach polskich. W strukturze celebracji tych wydarzeń znaczące miejsce znajdowała modlitwa różańcowa⁴⁴.

Jedną z najbardziej znamienitych w tym względzie była koronacja obrazu Matki Bożej Różańcowej, będącego kopią obrazu Matki Bożej Śnieżnej z Rzymu na Krakowskim Rynku 2 X 1921 roku. Koronowany obraz czczono prawdopodobnie od 1588 roku w kościele ojców dominikanów. Koronacji Cudownego Wizerunku diademami papieskimi dokonał abp Adam Stefan Sapieha w obecności bp. Anatola Nowaka, senatu Uniwersytetu Jagiellońskiego, innych uczelni Krakowa, władz administracyjnych i generalicji, wśród której znajdował się generał Henecker głównodowodzący wojskami z Wielkiej Brytanii, stacjonującymi na Śląsku.

Kaznodzieja koronacyjny o. Konstanty Żukiewicz, dominikanin, słaawił Maryję, jako Królową Polski, w kontekście antyfony *Regina coeli*, wskazując, że Maryja rozradowana zmartwychwstaniem Chrystusa cieszy się ze zmartwychwstania Polski i zmartwychwstawania duchowego przybranych dzieci Bożych⁴⁵.

⁴² Cyt. za: K. Żukiewicz, *Pamiętnik Pierwszego Różańcowego Kongresu Mariańskiego we Lwowie w d. 13-17 VI 1935*, Lwów 1935, s. 67n.

⁴³ Cyt. za: K. Żukiewicz, *Pamiętnik...*, s. 54.

⁴⁴ A. Witkowska, *Maryjne loca sacra na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej w początkach XIX wieku*, w: A. Jackowski i inni, *Przestrzeń i sacrum*, Kraków 1996, s. 105-121.

⁴⁵ K. M. Żukiewicz, *O królowaniu Matki Boskiej Różańcowej nad Polską*, w: *W hołdzie Maryi, Koronacja Cudownego Obrazu Matki Boskiej Różańcowej w kościele krakowskich dominikanów*, Kraków 1922, s. 27n.

Wezwanie do moralnej odnowy społeczeństwa polskiego było aktualne także w perspektywie formującego się Państwa. Obecność delegacji paulinów z Jasnej Góry stanowiła czytelny przejaw więzi obchodzonej uroczystości koronacyjnej z sanktuarium Królowej Korony Polskiej i nadawała jej wymiar narodowy. Koronacja zgromadziła około 100 tys. wiernych, rodaków przybyłych również ze Śląska, którzy w czasie zaborów licznie pielgrzymowali do królewskiego Krakowa, Słowaków ze Spiszu i Orawy. Uroczystość poprzedzoną trzydniowym przygotowaniem w kościele dominikańskim, przedłużono do końca miesiąca października okazałymi nabożeństwami ubogaczonymi wystąpieniami najświetniejszych kaznodziejów Krakowa. Każdego dnia gromadziło się przed ukoronowanym Wizerunkiem ok. 10-12 tys. wiernych⁴⁶.

Wizerunek Matki Bożej Różańcowej rekoronowano w Tarnobrzegu 8 IX 1933 r. z aprobatą Stolicy Apostolskiej⁴⁷. Rekoronację poprzedziło triduum rekolekcyjne zdominowane ekspiacją za dokonaną w 1927 r. profanację Wizerunku. Uroczystość naznaczono dziękczynieniem za zwycięstwo odniesione przed 250 laty przez króla Jana Sobieskiego pod Wiedniem. Bp Franciszek Barda, ordynariusz przemyski, nałożył diademy w obecności bp. Włodzimierza Jasińskiego z Łodzi i bp. Pawła Kubickiego z diecezji sandomierskiej wraz z licznymi zakonnikami dominikańskimi i około stu księżmi diecezjalnymi. Uczestniczyło 30 tys. pielgrzymów. Okazała procesja różańcowa w Tarnobrzegu dostarczyła uczestnikom niezwykłych przeżyć i stanowiła okazję promowania modlitwy różańcowej⁴⁸.

W Bochni została ukoronowana 7 X 1934 r. na mocy dekretu papieskiego jedna z najstarszych kopii obrazu Matki Bożej Jasnogórskiej, tak zrosnięta z miastem, że nazywano ją obrazem Matki Bożej Bocheńskiej lub Matki Bożej Różańcowej. W XVII w. posiadała ona już własne kopie będące przedmiotem kultu⁴⁹. Koronatorem Cudownego Wizerunku był bp Franciszek Lisowski, ordynariusz tarnowski, w obecności biskupów – Józefa Gawliny, Edwarda Komara, Wojciecha Tomaki, Stanisława Rosponda i licznych duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego. Uroczystość, zorganizowana w Kulerowie, oddalonym 4 km od Bochni, zgromadziła ponad 120 tys. pielgrzymów. Świętowanie koronacji przedłużono w sanktuarium w uroczystych nabożeństwach różańcowych do końca października. Stąd podawano liczbę 200 tys. pielgrzymów uczestniczących w koronacji⁵⁰.

⁴⁶Tamże, s. 6n.

⁴⁷Korony nałożone na Wizerunek przez bp. J. S. Pelczara w 1904 roku skradziono w 1927 roku. *Koronacja obrazu Matki Bożej w Tarnobrzegu*, Gość Niedzielny 11:1933 (dalej GN).

⁴⁸*Procesje różańcowe w rocznicę Odsieczy Wiedeńskiej*, RD 33:1933, nr 10, s. 20n.

⁴⁹W Brzezinach koło Łodzi znajduje się najstarsza kopia z XVII wieku z podpisem: „Obraz Cudowny Panny Maryi Bocheński” z herbem i modlitwą górników. S. W ó j t o w i c z, *Matka Boża Różańcowa*, TST 9:1983, s. 144.

⁵⁰Tamże, s. 146n.

Uroczystości koronacyjne przyczyniały się do ożywienia kultu maryjnego w sanktuariach i utrwalenia nabożeństw różańcowych w strukturze celebracji w tych ośrodkach.

W okresie międzywojennym, w bractwach i w Żywym Różańcu, podobnie jak i w innych organizacjach dewocyjnych, duszpasterze widzieli szansę na utrzymanie stałego kontaktu z rzeszami wierzących. Mówił o tym m.in. ks. Ignacy Czechowicz w referacie wygłoszonym podczas II Zjazdu Asystentów Kościelnych Akcji Katolickiej Archidiecezji Gnieźnieńsko-Poznańskiej (Poznań 2-3 III 1937). „na szczęście, jak wszędzie w masach, mamy skrzydło lewe, centrum i prawe. Na prawym skrzydle mamy już jednostki wartościowe, zorganizowane w stowarzyszeniach świeckich, o pewnej kulturze chrześcijańskiej a może już i w bractwach kościelnych. Te masowe bractwa kościelne, jak np. Żywy Różaniec”⁵¹.

Stowarzyszenia różańcowe były często organizatorami pielgrzymek na Jasną Górę. Arcybractwo Różańcowe z Krakowa z kościoła dominikanów pielgrzymowało w latach 1925-1927, z udziałem ok. 300 osób w każdym roku⁵². Jedną z największych tego typu pielgrzymek z parafii św. Łazarza w Poznaniu zorganizowało Towarzystwo Żywego Różańca Matek w końcu sierpnia 1930 r. W kolejowej pielgrzymce wzięło udział 700 osób⁵³.

Do wyjątkowych w okresie międzywojennym należały ogólnodiecezjalne pielgrzymki stowarzyszeń religijnych. W 1928 roku z diecezji płockiej, pod przewodnictwem bp. sufragana diecezji Leona Wetmańskiego, przybyła kolejną tego typu pielgrzymka z udziałem 7 tys. osób, wśród których znaczący odsetek stanowili członkowie bractw różańcowych. Motywem dominującym uczestników było dziękczynienie w dziesiątą rocznicę odzyskania przez Polskę niepodległości a także modlitwa o pokój społeczny w kraju i współpracę z państwami sąsiadującymi z Rzeczypospolitą⁵⁴.

Podobna pielgrzymka przybyła na Jasną Górę z diecezji płockiej pod przewodnictwem bł. abp. A. J. Nowowiejskiego w 1938 r. z udziałem ponad 10 tys. pielgrzymów⁵⁵. Przedmiot modlitw i konferencji stanowił problem większego zaangażowania wiernych w życie Kościoła i państwa polskiego.

⁵¹ Cyt. za: M. Fijałkiewicz, *Wpływ Stowarzyszenia Żywego Różańca na formy kultu Matki Bożej w sanktuariach maryjnych diecezji rzeszowskiej*, Rzeszów 1998, mps, s. 43.

⁵² Z badań własnych autora.

⁵³ *Kurier Poznański*, 1930, nr 458, s. 9.

⁵⁴ *Pierwsza nasza pielgrzymka diecezjalna na Jasną Górę*, *Miesięcznik Pasterski Płocki* 23:1928, nr 9, s. 268n.

⁵⁵ *Wielka pielgrzymka stowarzyszeń religijnych diec. płockiej na Jasną Górę*, *Miesięcznik Pasterski Płocki* 33:1938, nr 8, s. 379.

Natomiast Jasnogórskie Arcybractwo Różańcowe wykazywało dużą dynamikę, m.in. organizując dla swoich członków pielgrzymki do innych sanktuariów, m.in. do Kalwarii Zebrzydowskiej w latach 1936 i 1937, a także do Wilna i Piekar⁵⁶.

Zaangażowanie paulinów we właściwe kształtowanie modlitwy różańcowej wśród pielgrzymów znajduje potwierdzenie w modlitewniku *Skarbiec pielgrzymów*, wydanym w 1937 roku przez o. Mariana Paszkiewicza. Autor zamieścił obok rozważań do poszczególnych tajemnic różańcowych tekst różańca śpiewanego, a także teksty Ewangelii śpiewanych podczas procesji różańcowej w pierwszą niedzielę października⁵⁷.

Wszystkie pielgrzymki ogólnopolskie i parafialne albo organizowały swoje nabożeństwa różańcowe, albo uczestniczyły w przewidzianym przez program sanktuarium. Pielgrzymi modlili się w czasie podróży odmawiając różaniec, a na Jasnej Górze uczestniczyli w nabożeństwie różańcowym, które zazwyczaj było połączone z kazaniem. Ten zwyczaj łączenia przemówień z modlitwą różańcową w Kaplicy Cudownego Obrazu kontynuowano również w czasie okupacji.

W czasie II wojny światowej właśnie za wygłoszenie patriotycznego kazania, 21 kwietnia 1940 r., w Kaplicy Matki Bożej, w czasie nabożeństwa różańcowego, został aresztowany o. Romuald Kłaczyński, paulin, i wywieziony do Dachau⁵⁸. Najwięcej kazań w okresie okupacji w Jasnogórskim Sanktuarium wygłoszono na temat modlitwy różańcowej w 1944 roku. W niektórych miesiącach głoszono je nawet kilka razy⁵⁹.

Pielgrzymujący konspiracyjnie studenci w latach okupacji swój pobyt na Jasnej Górze wypełniali również modlitwą różańcową. W latach 1942-1943 pielgrzymował m.in. student Karol Wojtyła, który wspomniiał o tym swoim pielgrzymowaniu, już jako papież, w czasie I Pielgrzymki do Ojczyzny w 1979 roku⁶⁰.

---

⁵⁶ *Kronika Klasztoru ojców Bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej 1902-1939*, APB IV-a-8, s. 298 i 299; H. E. Wycza wski, *Kalwaria Zebrzydowska. Historia klasztoru bernardynów i kalwaryjskich drózek*, Kalwaria Zebrzydowska 1987, s. 220; *Pielgrzymka do Piekar*, *Goniec Częstochowski* 30:1935, nr 215, s. 3.

⁵⁷ *Częstochowa 1937*, s. 162-196. 201-206.

⁵⁸ Stał się męczennikiem. Zmarł w obozie, po okrutnym skatowaniu w wieku 35 lat 23 kwietnia 1942 r. J. Z b u d n i e w e k, *Jasna Góra w latach okupacji hitlerowskiej*, Częstochowa-Jasna Góra 1991, s. 158-159.

⁵⁹ *Conciones a patribus nostris aliisque sacerdotibus in Claromonte pronuntiatæ ab anno 1921-[1959]*, *AJG* 2611, s. 230-238.

⁶⁰ Jan Paweł II, *Totus Tuus*, w: *Przemówienia, homilie (Polska 2-10 VI 1979)*, Kraków 1979, s. 168.

3. DZIESIĘCIOLECIA NAZNACZONE: TOTALITARYZMEM KOMUNISTYCZNYM, SOBOREM WATYKAŃSKIM II I PONTYFIKATEM JANA PAWŁA II

Po zakończeniu II wojny światowej Kościół w Polsce starał się kontynuować doświadczenia duszpasterskie z okresu międzywojennego.

Episkopat Polski, przeczuwając trudną sytuację, w jakiej miał znaleźć się Kościół w państwie rządzonym przez komunistów, dokonał 8 września 1946 r. na Jasnej Górze Aktu Ofiarowania Polski Niepokalanemu Sercu Maryi w obecności półmilionowej rzeszy pielgrzymów. Ten Akt był w pewnym znaczeniu odpowiedzią na żądanie Matki Bożej w Fatimie, nawołującej do pokuty i modlitwy różańcowej. W Akcie wyraźnie nawiązano do Ślubów Jana Kazimierza.

W 1947 r. Prymas Polski August Hlond w czasie Konferencji Episkopatu Polski wezwał społeczeństwo: „Każdy Polak odmawia co dzień swój różaniec”⁶¹. Wezwanie to utrwaliło się w pamięci bp. Stefana Wyszyńskiego, ordynariusza lubelskiego.

Na terenie swojej diecezji odwiedzał on sanktuaria maryjne: w Krasnobrodzie, Janowie Lubelskim, Radecznicy, Puławach i Tyszowcach. Kultem otaczał kopię Jasnogórskiego Wizerunku znajdującą się w katedrze lubelskiej. Dążył do skoordynowania duszpasterskiej posługi w sanktuariach, organizował kongresy różańcowe, propagował upowszechnienie modlitwy różańcowej w rodzinach.

Przewodniczył uroczystościom trzechsetlecia Cudownego Obrazu Matki Bożej Krasnobrodzkiej, które połączono ze zjazdem kółek różańcowych pod hasłem „Kółka Różańcowe w hołdzie Matce Bożej” Triduum (29 VI – 1 VII 1948) posiadało charakter społeczno-religijny, m.in. podejmowano temat udziału katolików w służbie drukowanego słowa. Centralne nabożeństwo miała stanowić uroczysta procesja różańcowa do pięciu kaplic z lampionami. Dni jubileuszowe naznaczone były intensywnym nauczaniem – 20 kazań i konferencji⁶².

Bp S. Wyszyński zwołał Pierwszy Kongres Maryjny w Chełmie Lubelskim ku czci Serca Maryi, który nazwał Kongresem Różańcowym. W wydanym liście apelował o odważne dawanie świadectwa wiary, zgodę sąsiedzką i zachowanie trzeźwości. Odbył się on 7 i 8 IX 1948 roku z udziałem przeszło 80 tys. wiernych przybyłych z diecezji lubelskiej i podlaskiej. Częstochowę reprezentował bp Stanisław Czajka, jak gdyby delegat Jasnej Góry, bp Bernard Czapliński z Pelplina reprezentował Pomorze, bp Franciszek Korszyński z Włocławka przypominał zebrany diecezję w której Stefan Wyszyński dojrzewał do biskupstwa. Procesja

⁶¹ S. W y s z y ń s k i , *List pasterski o codziennym odmawianiu Różańca Świętego (wyjątki)*, w: *Wszystko postawiłem na Maryję*, Paryż 1980, s. 59-62.

⁶² 300-lecie Cudownego Obrazu Matki Boskiej Krasnobrodzkiej, *Wiadomości Diecezji Lubelskiej* 25:1948, nr 5, s. 254.

różańcowa z kopią obrazu Matki Bożej Chełmskiej na ulicach miasta stanowiła centralne wydarzenie Kongresu. Wobec nieobecności bp. ordynariusza, Kongresowi niejako przewodniczył bp St. Czajka, który wzywając zebranych do „ekspiacji maryjnej”, o którą prosiła Matka Boża w Fatimie wołał: „wyszła na ulice miasta uczyć swe dzieci odmawiania różańca świętego”⁶³.

Późniejszy Prymas zainicjował w diecezji lubelskiej dekanalne Kongresy Kółek Różańcowych. Pierwszy, pod hasłem „W służbie Maryi”, odbył się w Puławach 5-6 VI 1948 roku. Kongres został poprzedzony rekolekcjami prowadzonymi przez dominikanów z Krakowa. Świeccy prowadzili w różnych punktach miasta konferencje i spotkania z poszczególnymi stanami – mężczyznami i matkami rodzin a także młodzieżą męską i żeńską. Mężczyźni wysłuchali konferencji wygłoszonej przez prof. Włodzimierza Zinkiewicza na temat „Czciciele Maryi w służbie licznej rodziny” Zwieńczeniem Kongresu była uroczysta procesja różańcowa do pięciu ołtarzy zbudowanych w różnych punktach miasta⁶⁴.

Biskup Wyszyński w diecezji lubelskiej starał się ożywić Sodalicje Mariańskie, które miały formować postawę apostołską wśród wiernych. Przekonany o wartości modlitwy różańcowej dla kształtowania dojrzałości chrześcijańskiej i możliwości jakie dają kongresy różańcowe dla formacji społecznej uczestników, powołał 5 XI 1948 roku Instytut Apostolstwa Różańcowego⁶⁵. Działalności tej nie mógł rozwinąć ze względu na powołanie na stanowisko Prymasa Polski.

W Sandomierzu, w kościele św. Jakuba, będącym sanktuarium Matki Bożej Różańcowej w czerwcu 1948 r. miał miejsce Diecezjalny Kongres Różańcowy⁶⁶.

Te formy działalności Kościoła, związane z modlitwą różańcową, władze państwowe odczytywały jako manifestację katolicyzmu w Polsce i zostały one wkrótce ograniczone i zakazane⁶⁷.

Po II wojnie światowej, w 1945 r. wznowiono wydawanie *Róży Duchownej* w Krakowie i Warszawie a także *Kółka Różańcowego* w stolicy.

Redakcja *Kółka Różańcowego* w 1945 r. informowała czytelników, że pragnie służyć ponad 2 milionowej liczbie członków Kółek Różańcowych, żeby

---

⁶³ *Wrażenia z Pierwszego Kongresu Maryjnego w Chełmie ku czci Serca Maryi*, Wiadomości Diecezji Lubelskiej 25:1948, nr 5, s. 404.

⁶⁴ „W służbie Maryi”. *Pierwszy dekanalny kongres Kółek Różańcowych w Puławach*, Wiadomości Diecezji Lubelskiej 25:1948, nr 5, s. 400-405.

⁶⁵ B. P y l a k, *Maryjno-duszpasterskie inicjatywy Księdza Prymasa*, Zeszyty Naukowe KUL 14:1971, nr 3(55), s. 40-43.

⁶⁶ W. Ś w i e r z a w s k i, *Na pielgrzymkę Żywego Różańca*, *Róża w rodzinie* 4:1995, nr 4(23), s. 4-5.

⁶⁷ Z. Z i e l i ń s k i, *Kościół w Polsce 1944-2002*, Radom 2003, s. 55n.

przyczyniać się do odnowy życia religijnego społeczeństwa⁶⁸. W miesięczniku tym, m.in. obok rozważań związanych z życiem Maryi w kontekście tajemnic różańcowych podawano intencje modlitewne na najbliższy miesiąc, np. ogólną za udręczone nędzą narody, misyjną o wzrost religii chrześcijańskiej w Indiach. Periodyk ten propagował także modlitewniki.

Na łamach *Róży Duchownej* po odzyskaniu niepodległości zamieszczali artykuły znaczący teologowie dominikańscy, m.in.: Jacek Woroniecki⁶⁹, Romuald Kostecki, Feliks Bednarski, jak również propagatorka Odnowy Liturgicznej s. Renata Fudakowska⁷⁰. Zamieszczano tłumaczenia tekstów teologów zagranicznych. W 1950 r. drukowano m.in. *Katechizm Maryjny* wybitnego teologa francuskiego K. Journeta⁷¹.

Nie ograniczono się jednak tylko do treści związanych z modlitwą różańcową, podejmowano tematy związane z sakramentami świętymi a zwłaszcza z Mszą św. W *Róży Duchownej* ukazywały się również krótkie omówienia ksiązek o tematyce religijnej.

Wymienione wyżej periodyki natrafiały na coraz większe trudności wydawnicze i zostały ostatecznie zlikwidowane w latach 1950-1953.

Arcybractwo Różańcowe i inne stowarzyszenia religijne nie zdołały rozwinąć działalności, bowiem decyzją władz komunistycznych w Polsce zostały rozwiązane. Członkowie stowarzyszeń, włącznie z Bractwem, musieli ograniczyć swoją działalność do dziedzin związanych z kultem poprzez przynależność do zespołów wokalnych, chórów lub asysty kościelnej.

Paulini nie ograniczyli się tylko do prowadzenia nabożeństw różańcowych. O. Kajetan Raczyński przygotował w Maryjnym Roku 1954 r. do druku opracowanie *Różaniec Święty. Pouczenia Papieży i rozważania*⁷². To opracowanie pozostawało dostępne jedynie w maszynopisie, gdyż jego autor, uważany za „wroga” totalitarnego systemu komunistycznego, nie uzyskał zgody cenzury państwowej na publikację⁷³.

⁶⁸ *Kółkiem Różańcowym* od 1938 roku kierował ks. Stanisław Sprusiński, *Na Nowy Rok Pański*, *Kółko Różańcowe* 39:1948, nr 1, s. 2.

⁶⁹ Z. Mazur, J. A. Woroniecki, *Słownik Polskich Teologów Katolickich 1918-1991*, Warszawa 1983, t. 7, s. 431-442.

⁷⁰ Z. S. Jabłoński, *Siostra M. Renata (Zofia Fudakowska) niepokalanka jako propagatorka odnowy liturgicznej. Studium historyczno-liturgiczne*, w: *Studia z dziejów liturgii w Polsce IV*, red. W. Schenk, Lublin 1982, s. 107-196.

⁷¹ RD 52:1950, nr 1, s. 8-10, nr 2, s. 41-42, nr 3, s. 71-72.

⁷² Maszynopis liczy 225 stron. Biblioteka Paulinów na Jasnej Górze 28. 732.

⁷³ K. Raczyński jako przeor Jasnej Góry przebywał w więzieniu w latach 1950-1952. S. Z. Jabłoński, *Sanktuaria maryjne w polskim modelu duszpasterstwa wg kardynała Stefana Wyszyńskiego*, SC 20:2002, s. 61-62.

W tej nadzwyczajnej sytuacji wytworzonej przez totalitaryzm komunistyczny specjalną funkcję w życiu Kościoła w Polsce miały pełnić sanktuaria maryjne (474 w 1999 r.), na czele z Jasną Górą. Także w utrwalaniu i upowszechnianiu modlitwy różańcowej⁷⁴.

W sanktuarium jasnogórskim kontynuowano odprawianie nabożeństw różańcowych o godz. 16.00 w Cudownej Kaplicy Matki Bożej Jasnogórskiej. Modlitwa różańcowa wzmogła się w czasie uwięzienia Prymasa Polski Stefana Wyszyńskiego (1953-1956). Czuwania nocne w intencji Kościoła w Polsce i uwolnienia Prymasa wypełniała w znacznym stopniu modlitwa różańcowa⁷⁵.

Okazję do nadania nowych odniesień modlitwie różańcowej stanowiło wprowadzenie pierwszych sobót miesiąca, związanych z objawieniami w Fatimie jako wynagrodzenie Bogu poprzez Niepokalane Serce Maryi za grzechy świata. Jeden z warunków stanowiła modlitwa różańcowa⁷⁶.

Nabożeństwa różańcowe stały się jednym z istotnych elementów struktury modlitw towarzyszących Peregrynacji kopii Cudownego Obrazu Matki Bożej Jasnogórskiej, rozpoczętej w 1957 r., w ramach Wielkiej Nowenny. Trwała ona do roku 1980. Ten styl Peregrynacji, której towarzyszy modlitwa różańcowa, jest kontynuowany podczas Drugiej Peregrynacji, podjętej w 1985 roku jako przygotowanie Kościoła w Polsce do Jubileuszu III Tysiąclecia⁷⁷.

Inny impuls do zaktualizowania modlitwy różańcowej wśród wiernych w Polsce stanowiły Dni Maryjne obchodzone z inicjatywy Episkopatu Polski. Organizowano je w kilku największych sanktuariach na terenie każdej diecezji w latach 1960-1965. Miały one służyć pogłębieniu maryjnej religijności polskiego społeczeństwa. W trakcie tych Dni, obok wykładów, konferencji maryjnych, organizowano procesje różańcowe do pięciu ołtarzy połączone z dłuższym rozważaniem na temat tajemnic różańcowych. Dni Maryjne rozpoczął Kongres Mariologiczno-Maryjny na Jasnej Górze, w roku 1960, poświęcony Maryi Królowej Polski (13-15 VIII). Stanowił on okazję do wystawienia na

---

⁷⁴ Dane z 1999 roku. A. D e t k o , *Przyszłość sanktuariów maryjnych*, Przegląd Katolicki 1999, nr 21(692), s. 14; Z. S. J a b ł o Ń s k i , *Specyficzny charakter pielgrzymowania związanego z Jasną Górą*, w: *III Międzynarodowy Kongres Miast Pielgrzymkowych (Częstochowa 23-25 września 1999)*, red. A. Jackowski i inni, Częstochowa 1999, s. 199.

⁷⁵ *Jasnogórskie Kalendarium Prymasa Polski Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, opr. Z. S. Jabłoński, Jasna Góra 2002, s. 29.

⁷⁶ Wyjątkowo gorliwym promotorem nabożeństw fatimskich stał się o. Krzysztof Kotnis – paulin, kaznodzieja i misjonarz, który z ideą pierwszych sobót miesiąca łączył troskę o życie poczętych dzieci. K. K o t n i s , *Pierwsze soboty miesiąca*, Warszawa 1996.

⁷⁷ J. R o ź e j , *Jasnogórska Bogurodzica w drodze*, Jasna Góra-Częstochowa 1996, s. 38n; K. M a n i e c k i , *Pastoralne znaczenie Drugiej Peregrynacji Kopii Obrazu Jasnogórskiej Bogurodzicy*, w: *Jasna Góra w dwudziestolecie Pontyfikatu Jana Pawła II*, Jasna Góra 1999, s. 221.

placu jasnogórskim na wzniesionym podium spektaklu słowno-muzycznego – misterium różańcowego, który dostarczył zebranych przeżyć przede wszystkim modlitewnych⁷⁸.

Okazją do ukierunkowania modlitwy różańcowej w intencji Kościoła stał się Sobór Watykański II (1962-1964). Prymas Polski kard. Stefan Wyszyński wraz z Episkopatem Polski zdecydował się włączyć katolików polskich w nurt prac soborowych, aby wnosili w nie istotne wsparcie modlitewne. Dokonywało się to poprzez Jasną Górę. Podczas trwających sesji soborowych przybywały delegacje parafialne, żeby modlić się w Sanktuarium w intencji Ojca Świętego i Soboru, jak również wspólnot parafialnych. Dla uczestniczących w czuwaniach soborowych według ustalonego kalendarza w sanktuarium Komisja Maryjna Episkopatu Polski przygotowywała również odpowiednie teksty rozważań wprowadzające w medytacje tajemnic różańcowych. Starano się w nich podejmować tematy, nad którymi obradował Sobór⁷⁹.

Wyjątkowy charakter miało zaangażowanie Kościoła polskiego w czasie III Sesji Soboru Watykańskiego II jesienią 1963 r. Tematyka duszpasterskiego programu zbiegła się z duszpasterskim programem siódmego roku Wielkiej Nowenny – przygotowania do obchodu Milenium Chrztu Polski w 1966 r. Był to rok walki i zmagania z wadami narodowymi. Episkopat Polski z Prymasem na czele wezwał wiernych w Polsce do walki ze złem w życiu indywidualnym i społecznym. To zmaganie, naznaczone pokutą miało stanowić dar duchowy dla Kościoła „Pro victoria Ecclesiae”. Chodziło o pełne zwycięstwo łaski Bożej w duszach wiernych. Odpowiedzialność Kościoła za posługę misyjną wierni wyrażali m.in. przez modlitwę różańcową we wspólnotach parafialnych i delegacjach tychże parafii na Jasnej Górze.

Delegacje przybywające na modlitewne czuwanie przywoziły ze sobą dwa różańce, które tutaj poświęcano. Jeden z nich był przekazywany przez Episkopat Polski w auli soborowej biskupom z krajów misyjnych uczestniczących w obradach. W sumie przekazano na misje 7 200 różańców. Ojcowie Soboru otrzymali od Jasnej Góry artystycznie ozdobione różańce. Wszystkie zostały wykonane z drewna polskich brzoź. Ojcu Świętemu Pawłowi VI Prymas Polski wręczył różaniec wykonany z koralii⁸⁰.

⁷⁸ Reżyserem spektaklu była Lidia Wantułowska z Instytutu Ślubów Narodu, oprawę muzyczną opracował W. Kościelecki OSPPE. S. Z. J a b ł o Ń s k i, *Sanktuaria maryjne w polskim modelu duszpasterstwa według kardynała Stefana Wyszyńskiego*, SC 20:2002, s. 96-98.

⁷⁹ B. P y l a k, *Maryjno-duszpasterskie inicjatywy Księdza Prymasa*, Zeszyty Naukowe KUL 14:1971, nr 3(55), s. 59n.

⁸⁰ J. J e ł o w i c k a, *Zwycięstwo nad sobą na rzecz Soboru. Różaniec zwycięski Pro victoria Ecclesiae*, w: *Maryjne dzieło kard. Stefana Wyszyńskiego*, red. J. Jełowicka, Jasna Góra b.r.w., t. 5, cz. 2, mps, s. 507n.

Drugi różaniec, poświęcony na Jasnej Górze, delegacje parafialne zabierały, aby tydzień później, w czasie czuwania wspólnoty parafialnej, przekazać wraz z tekstami rozważań różańcowych swoim duszpasterzom i parafiom. Po Mszy św. odprawianej o północy w kościele parafialnym odbywało się nabożeństwo różańcowe połączone z procesją do pięciu ołtarzy. Zebrani modlili się rozważaniem tajemnic różańcowych na podstawie opracowanych tekstów „Pro victoria Ecclesiae”. Episkopat zachęcał, żeby ten różaniec peregrynował w rodzinach. Niektóre z nich używano przez lata w kościołach podczas nabożeństw różańcowych.

Soborowe czuwania jasnogórskie w czasie ostatniej Sesji Soboru Watykańskiego II naznaczone były przygotowaniem do oddania się Maryi w macierzyńską niewolę miłości za wolność Kościoła w Polsce i w świecie 3 maja 1966 r. Miała temu służyć Peregrynacja w rodzinach kopii Wizerunku Matki Bożej Jasnogórskiej z dedykacją kard. Stefana Wyszyńskiego⁸¹. Peregrynacji w rodzinach towarzyszyła modlitwa różańcowa, której z zasady przewodniczyli świeccy, korzystając również z przygotowanych odpowiednio tekstów, ale także decydowali się na własną aktualizację⁸².

Zwyczaj nocnych czuwań zapoczątkowanych przez delegacje parafialne w czasie Soboru na Jasnej Górze stał się spontaniczną praktyką wielu wspólnot parafialnych, pielgrzymek ogólnopolskich, ruchów, stowarzyszeń. Ponad 200 nocy rocznie spędzają pielgrzymi na modlitwie w Sanktuarium⁸³.

Episkopat Polski nie tylko zachęcał do modlitwy różańcowej. Wspólnie modli się w czasie odprawiania dorocznych rekolekcji w Kaplicy Cudownego Obrazu, kontynuując zwyczaj zainicjowany przez kard. S. Wyszyńskiego⁸⁴.

W niektórych sanktuariach wspólnotowo odprawiane są trzy części różańca świętego, m.in. codziennie w Gietrzwałdzie, w Turzy Śląskiej podczas miesięcznych czuwań modlitewnych. Na Jasnej Górze podczas ok. 200 nocnych czuwań w Kaplicy Cudownego Obrazu, a zwłaszcza w czasie pielgrzymek Jana Pawła II poza granice Włoch, również spontanicznie, wspólnotowo celebrowane

---

⁸¹ „Każdą rodzinę katolicką w Waszej parafii oddaję w Macierzyńską Niewolę Matki Bogactwo Człowieka i Matki Kościoła, Jasnogórskiej Królowej Polski za wolność Kościoła świętego w świecie i Ojczyźnie naszej. Z błogosławieństwem prymasa Polski, kard. S. Wyszyński. Jasna Góra 28. VI. 1965 r.”. Cyt za: *Jasnogórskie Kalendarium Prymasa Polski Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, s. 95.

⁸² J. Ci me k, *Nawiedzenie obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w rodzinach na przykładzie parafii Gorzków w diecezji lubelskiej*, SC 7:1987, s. 100-120.

⁸³ S. J a b ł o Ń s k i, *Jasna Góra, maryjne sanktuarium w Częstochowie – ośrodek duszpasterski – czuwania*, Encyklopedia Katolicka, Lublin 1997, t. 7, kol. 1093.

⁸⁴ *Jasnogórskie Kalendarium Prymasa Polski Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, s. 163.

są wszystkie części różańca świętego, którym przewodniczą siostry zakonne, alumni seminariów i świeccy.

Z sanktuariami związane są pielgrzymki. Nie sposób ustalić ile grup pielgrzymkowych przybywa autokarami i koleją. Te pierwsze z zasady w czasie podróży podejmują rozważania tajemnic różańcowych.

Do specyficznych w tym względzie należy pielgrzymująca już od ponad 10 lat Maryjna Wspólnota Apostolstwa archidiecezji poznańskiej, która autokarami przybywa regularnie na pierwsze soboty miesiąca. Pielgrzymi ci w sanktuarium jasnogórskim uczestniczą w nabożeństwie różańcowym a pozostałe tajemnice różańcowe rozważają w drodze pod przewodnictwem świeckich.

Modlitwa różańcowa wywiera wpływ na kształtowanie postaw a przynajmniej uwrażliwia na zjawiska religijno-społeczne, jakie dokonują się w świecie i w Polsce. Najczęściej wpływa na wzrost odpowiedzialności za zbawienie innych ludzi, m.in. kiedy modlitwa różańcowa podejmowana jest w intencji nawrócenia grzeszników, czy wynagrodzenia Bogu przez Niepokalane Serce Maryi. Niekiedy modlitwa ta pozostaje ukierunkowana na wyproszenie trzeźwości osobom nadużywającym alkoholu.

Specyficzną okazję dla modlitwy różańcowej stanowią piesze pielgrzymki, które pełnią funkcję wspólnotowo-twórczą dla uczestników poprzez łączone z tą modlitwą intencje, jak również sposoby celebracji tej modlitwy. Wówczas przewodzą tej modlitwie świeccy, którzy poprzedzają poszczególne tajemnice rozważaniami modlitewnymi, wykorzystują odpowiednie teksty biblijne. Modlitwa różańcowa bywa często śpiewana i prawdopodobnie wydaje się, że niektóre melodie dla tej modlitwy powstały przy okazji pielgrzymek⁸⁵.

Niewątpliwie formacyjna funkcja modlitwy różańcowej nie ogranicza się tylko do pogłębienia świadomości eklezjalnej ale również i patriotycznej, bowiem wśród podejmowanych intencji, obok modlitwy za Kościół, któremu w ostatnich dziesięcioleciach przewodzi Jan Paweł II, często podejmowane są intencje związane z życiem społeczno-politycznym w Polsce, jak również sprawa pokoju w świecie.

Szczególną okazję do zainteresowania pobożnością maryjną wiernych i związaną z nią modlitwą różańcową a także bractwami w diecezjach stanowiły synody diecezji, odbywane po Soborze Watykańskim II.

W Krakowie przy tej okazji ustalono w 1976 roku, że we wszystkich kościołach, z wyjątkiem kościoła karmelitanek bosych, odprawiane są nabożeństwa różańcowe najczęściej wieczorem, a w ośmiu kościołach nawet codziennie wieczorem. Również poza Krakowem, w pozostałych 314 kościołach archidiecezji krakowskiej, odprawiane były nabożeństwa różańcowe wieczorem a tylko w

⁸⁵ Z. S. J a b ł o Ń s k i, *Pellegrini a Jasna Góra: ipotesi pastorale per la nuova evangelizzazione*, *Sacra Doctrina* 43:1998, nr 5, s. 123-160.

trzech rano. Oprócz października odprawia się je w wielu świątyniach w pierwsze soboty i niedziele miesiąca przez cały rok po wieczornej Mszy św. W listopadzie odprawiany jest różaniec za zmarłych. Również często modlitwą różańcową poprzedzano Msze św. liturgii pogrzebowej⁸⁶.

W tym czasie Żywy Różaniec w archidiecezji krakowskiej angażował sporą liczbę wiernych – ok. 85 tys. Wykaz wspólnot Żywego Różańca w poszczególnych stanach w archidiecezji przedstawia się następująco: kobiet – 3443; mężczyzn – 656; dziewcząt – 549; młodzieńców – 86; dzieci – 281; chorych – 5; rodzin – 13; ponadto – 522 nieokreślonych stanowo⁸⁷. W sumie było 5555 wspólnot⁸⁸.

Jedną z najstarszych form modlitwy różańcowej stanowi różaniec rodzinny. Znany jest on po objawieniach Matki Bożej w Gietrzwałdzie (1877 r.). Szerzy się zwłaszcza po objawieniach w Fatimie (1917 r.), gdzie Matka Boża ukazała się jako Królowa Różańca Świętego.

W Polsce pierwsza Krucjata Różańca Rodzinnego została zainicjowana przez Sługę Bożego ks. Franciszka Blachnickiego w Katowicach. Proklamowano ją 13 października 1958 roku w Turzy Śląskiej, w kościele p.w. Matki Bożej Fatimskiej. Z początkiem roku 1960 liczyła ok. 25 tys. członków, głównie z diecezji katowickiej. Warto zauważyć, że w tymże roku kierownictwo Apostolstwa Różańcowego objęli ojcowie dominikanie z polecenia Episkopatu Polski. Wybitnym, pełnym gorliwości promotorem modlitwy różańcowej stał się o. Szymon Niezgoda († 2002). On też przyjął do Różańca Rodzinnego ponad 100 tys. rodzin przy okazji rekolekcji i misji różańcowych.

O. Szymon Niezgoda zainicjował na łamach *Homo Dei* dyskusję nad odnowieniem modlitwy różańcowej⁸⁹. Wymiana opinii nad reformą różańca była kontynuowana przez cały rok 1972, przedłużono ją jeszcze w 1973 r. Włączył się do niej nawet prezes Narodowego Centrum Różańcowego z Bolonii o. H. M. Rossetti⁹⁰. Tym przejawem troski o kult maryjny w Polsce, a zwłaszcza modlitwę różańcową, zainteresował się również Sł. Boży kard. Stefan Wyszyński. On też zatwierdził na mocy specjalnych uprawnień tekst procesji różańcowej do Najświętszej Maryi Panny w opracowaniu o. Szymona Niezgody a także wydał pozwolenie na wykorzystanie formularza Mszy św. wotywniej ku czci Maryi Królowej Różańca podczas rekolekcji i misji, gdy w parafiach zakładany jest

⁸⁶ Z. B i z o ń, *Kult maryjny w archidiecezji krakowskiej*, Kraków 1983, mps, s. 77-78.

⁸⁷ W sześciu dekanatach Krakowa, przy 28 kościołach brak było wspólnot Żywego Różańca, a w pozostałych 28 dekanatach tylko przy 12 świątyniach. Z. B i z o ń, dz. cyt., s. 81-82.

⁸⁸ Z. B i z o ń, dz. cyt., s. 34.

⁸⁹ Sz. N i e z g o d a, *Siedem projektów reformy różańca na Zachodzie*, *Homo Dei* 41:1971, nr 2, s. 28-80.

⁹⁰ *Homo Dei* 42:1973, nr 5, s. 2-3. 65-67.

Różaniec Rodzinny lub Żywy Różaniec a także ceremoniał, jakie powinny towarzyszyć ich inauguracji⁹¹.

W propagowaniu modlitwy różańcowej inicjatywę wykazywali świeccy. Przykładowo wymieńmy inż. Dachniewskiego, który w Olsztynie w parafii Najświętszego Serca Jezusa zainicjował w październiku 1981 Żywy Różaniec. W lutym 1982 r. należało do niego 148 osób, natomiast w 1985 liczba zwiększyła się do 1105 osób, 50% z nich rekrutowało się z Olsztyna, pozostałe z okolicznych parafii. Ta grupa przewodzi w każdą pierwszą sobotę miesiąca pieszej pielgrzymce z Olsztyna do Gietrzwałdu, modląc się wszystkimi częściami różańca⁹².

W diecezji płockiej w 1985 roku w dekanacie mławskim istniało 185 kółek różańcowych w 14 parafiach, młodzież tworzyła tylko 25 kółek⁹³.

Niewątpliwie znaczącą rolę dla wprowadzania dzieci w modlitwę różańcową pełnią Podwórkowe Kółka Różańcowe zainicjowane przez Madzię Buczek z Łagiszy.

Kult Matki Bożej Różańcowej, z którym związana jest modlitwa różańcowa znalazł wyraz w kościołach noszących jej tytuł. Trzeba jednak podkreślić, że władze komunistyczne prawie nie udzielały pozwoleń na budowę kościołów do roku 1981. Wolność w tym zakresie uzyskał Kościół katolicki w Polsce dopiero po 1989 r. Niemniej jednak znaczące dla rozwoju kultu Matki Bożej Różańcowej pozostają dane z 1987 r.

Spośród 8437 kościołów parafialnych w tym roku było dedykowanych 2266 Najświętszej Maryi Pannie, w tym 95 nosiło tytuł Matki Bożej Różańcowej. Najwięcej kościołów poświęconych Matce Bożej Różańcowej znajdowało się w archidiecezji wrocławskiej (15) i diecezjach: przemyskiej (12), gnieźnieńskiej i gorzowskiej (po 11)⁹⁴.

W archidiecezji krakowskiej, wyróżniającej się wśród wszystkich diecezji w Polsce kultem maryjnym, w 1976 roku dwa kościoły nosiły tytuł Matki Bożej Różańcowej, natomiast 19 jako drugi tytuł⁹⁵, co razem stanowi 10% wszystkich wezwań maryjnych jakie posiadają kościoły diecezji krakowskiej. Spośród 119 kaplic 16 jest dedykowanych Matce Bożej Różańcowej⁹⁶.

⁹¹ *Tekst dekretu Prymasa Polski, Warszawa 22 I 1976 i 30 IX 1977. Homo Dei 47:1978, nr 2, s. 140. 141.*

⁹² W 1984 r. Anatol Kaszczuk wręczył Ojcu Świętemu plakietę z informacją o tym Żywym Różańcu. L. R. Szpręgiel, *Stowarzyszenia i wspólnoty różańcowe w Polsce po 1945 roku*. Olsztyn 1986, mps, s. 45n.

⁹³ Tamże, s. 56n.

⁹⁴ Materiały udostępnione przez prof. A. Witkowską OSU.

⁹⁵ Z. Bizoń, dz. cyt., s. 41-43.

⁹⁶ Dwie kaplice noszą tytuł Matki Boskiej Fatimskiej. Z. Bizoń, dz. cyt., s. 47-48.

Pełniejszy obraz kultu Matki Bożej Różańcowej można znaleźć w wystroju kościołów, w zakresie którego władze świeckie nie mogły wywierać większego wpływu.

W całej archidiecezji krakowskiej 349 kościołów posiadało ołtarze maryjne, co stanowi 89,3% wszystkich świątyń. Wśród nich 84 ołtarze były poświęcone Matce Bożej Różańcowej, co stanowi 24% wszystkich ołtarzy maryjnych. Niezależnie od obrazów ołtarzowych w kościołach znajdowało się 80 obrazów Matki Bożej Różańcowej, 4 – Matki Bożej Fatimskiej i 3 – Matki Bożej z Lourdes.

Na terenie archidiecezji znajdowało się również 20 figur Matki Bożej Różańcowej a ponadto 17 Matki Bożej Fatimskiej i 35 Matki Bożej z Lourdes.

O żywotności kultu Matki Bożej Różańcowej świadczy liczba 74 feretronów procesyjnych spośród wszystkich 815 feretronów maryjnych, jak również 95 chorągwi spośród 723⁹⁷.

Na upowszechnienie kultu Matki Bożej Różańcowej a tym samym w jakimś stopniu na aktualność modlitwy różańcowej w archidiecezji nie bez wpływu pozostawały kapliczki przydrożne: Matki Bożej Różańcowej – 27, Matki Bożej z Lourdes – 21, wśród 406 znajdujących się poza obszarem kościoła⁹⁸.

Wyraźne osłabienie komunizmu spowodowało, że sanktuaria promujące różaniec związany z kultem Matki Bożej Fatimskiej mogły się w pełni rozwijać a także uległ on ożywieniu w starych sanktuariach. M.in. ożywioną działalność podjął w tym względzie ks. Edmund Markiewicz w Janowie Lubelskim, proboszcz parafii św. Jana Chrzciciela a równocześnie kustosz Sanktuarium Matki Bożej Łaskawej (1986-1991). Dzięki jego staraniom zorganizowano plac różańcowy przy sanktuarium z płaskorzeźbami tajemnic różańcowych. Na terenie samej parafii powstało ponad 20 wspólnot kół różańcowych.

On też zainicjował wydawanie w 1991 r. miesięcznika parafialnego *Róża w Rodzinie*, informującego o życiu parafii, a przede wszystkim zawierającego rozważania tajemnic różańcowych w aspekcie rodziny jako Kościoła domowego. Z inicjatywy ks. Markiewicza każdego roku odbywa się w październiku regionalny Kongres Różańcowy.

Ojciec Święty Jan Paweł II, nobilitujący modlitwę różańcową przez celebrowanie jej w każdą pierwszą sobotę miesiąca, wywierał zapewne znaczny wpływ na jej ożywienie. W Polsce swoistą nobilitację dla modlitwy różańcowej stanowiło nawiedzenie i konsekracja kościoła Matki Bożej Fatimskiej w Zakopanem 7 VI 1997 r., a także celebrowanie modlitwy różańcowej w sanktuarium Matki Bożej Ludźmierskiej, Gaździny Podhala w pierwszą sobotę miesiąca⁹⁹.

⁹⁷ Tamże, s. 60.

⁹⁸ Tamże, s. 69n.

⁹⁹ Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny. Przemówienia, homilie*, Kraków 1999, s. 954-998.

Perspektywa zbliżającego się III Tysiąclecia Chrześcijaństwa stanowiła dla niektórych biskupów diecezjalnych inspirację do zorganizowania kongresów diecezjalnych. Pierwszy Diecezjalny Kongres Różańcowy odbył się w Siedlcach 22-24 maja 1998 r. pod hasłem „Z różańcem w rękę w Trzecie Tysiąclecie Chrześcijaństwa” z udziałem 4 tys. zelatorów Kółek Różańcowych. W referatach ukazywano współczesne nauczanie o modlitwie różańcowej Pawła VI, jak również Jana Pawła II¹⁰⁰.

Diecezja toruńska rozpoczęła I Kongres Różańcowy 3 października 1999 r., nawiązując do wypowiedzi Ojca Świętego: „Jeśli chcecie być ze mną, sięgnijcie po różaniec”. Miał on na przełomie tysiącleci rozbudzić ducha modlitwy oraz pogłębić orędzie z Fatimy. Trwał on do 27 czerwca 2000 r. Zakładano sobie, że przez ten niezwykły, rozłożony w czasie Kongres młodzież zostanie wdrożona do modlitwy różańcowej, a także średnie pokolenie i nastąpi powrót różańca do domów rodzinnych. Dla większej liczby osób stanie się on impulsem do indywidualnej modlitwy. W modlitwę Kongresu włączyły się poszczególne stany, grupy i stowarzyszenia parafialne. W szkołach odbywały się katechezy poświęcone różańcowi i objawieniom fatimskim. W listopadzie, grudniu i styczniu Kongres odbywał się na poziomie dekanalnym, zaś w Roku Wielkiego Jubileuszu – z udziałem biskupa toruńskiego w pięciu sanktuariach diecezji z koronowanym wizerunkiem Najświętszej Maryi Panny. Zakończenie Kongresu nastąpiło 27 czerwca 2000 r. w głównym sanktuarium patronki diecezji – Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Toruniu¹⁰¹.

Sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej w Zakopanem-Krzepiówkach organizuje międzynarodowe Kongresy Różańcowe. Także dysponuje serią wydawnictw, publikując materiały duszpasterskie do nabożeństw różańcowych, jak również dokumentację kongresów.

Z udziałem wiernych, Episkopat na czele z Prymasem Józefem Glempem celebrował 3 maja 1999 r. nabożeństwo różańcowe na Szczycie jasnogórskim podczas nawiedzenia Jasnej Góry przez figurę Matki Bożej z Nazaretu, traktowanego jako przygotowanie do Jubileuszu III Tysiąclecia Chrześcijaństwa¹⁰².

W roku 1978 Episkopat Polski wezwał społeczeństwo wierzące do modlitwy za polskie rodziny i tę modlitwę związał z Jasną Górą. Wówczas w Sanktuarium

---

¹⁰⁰ *Pierwszy Diecezjalny Kongres Różańcowy, 22-24 maja 1998*, Wiadomości Diecezjalne Siedleckie 47:1998, nr 2, s. 398-400; J. W. N o w a k , *List biskupa siedleckiego do czcicieli Matki Bożej Różańcowej*, tamże, s. 98-99.

¹⁰¹ *I Kongres Różańcowy w Diecezji Toruńskiej*, Wiadomości Diecezji Toruńskiej 9:2000, nr 10.

¹⁰² J. R o s i k o Ń , *Maryja z Nazaretu*, Kraków 1998, s. 24.

delegacje otrzymywały Biblię i różaniec, które miały peregrynować po rodzinach, w duchu nauczania Kościoła – rodzina jest Kościołem domowym¹⁰³. Wysoka frekwencja uczestników (500 tys. osób) delegacji parafialnych w tym roku została spowodowana także wyborem na Stolicę Piotrową Jana Pawła II.

W Roku Maryjnym 1987 przedstawiciele parafii przybywali w pielgrzymkach diecezjalnych wraz ze swoimi biskupami, aby kolejny raz podjąć rodzinną Peregrynację Wizerunku Jasnogórskiego. Miała ona mieć charakter kameralny, bez udziału gości i służyć pogłębionemu przeżyciu Roku Maryjnego. W pielgrzymkach delegacji na Jasną Górę wzięło udział ponad 500 tys. osób¹⁰⁴.

W 1987 r. przy kościele ojców paulinów w Warszawie Duszpasterstwo Pielgrzymkowe zainicjowało Ruch Krzewienia Adopcji Duchowej. Inicjatorzy tego ruchu myśl przewodnią czerpią z „polskiej karty praw człowieka” – jak określa Jan Paweł II Śluby Jasnogórskie. Uczestnicy, podejmujący adopcję duchową zobowiązują się m.in. do codziennej modlitwy jedną tajemnicą różańca w intencji poczętego dziecka w ciągu 9 miesięcy¹⁰⁵.

Paulini – kustosze jasnogórskiego sanktuarium, odpowiadając na wezwanie Jana Pawła II: „Nie zapominajcie o mnie w modlitwie. Na Jasnej Górze i w całej naszej Ojczyźnie”¹⁰⁶, wypowiedziane podczas pierwszego spotkania z Rodakami po uroczystej inauguracji Pontyfikatu, zdecydowali, że sanktuarium będzie towarzyszyć modlitwom Janowi Pawłowi II, szczególnie w czasie jego pielgrzymek zagranicznych. W ciągu dnia i nocy różne grupy modlą się za jego posługę w odwiedzanych krajach. Nocne godziny czuwań wypełnia modlitwa różańcowa prowadzona również przez świeckich. Trzeba zauważyć, że we wspomnianych wyżej okolicznościach, wprowadzano wiernych w perspektywę Kościoła powszechnego, jak również świata, doświadczanego różnymi kryzysami i zmaganiem. Tym samym dokonuje się pogłębiona formacja postawy odpowiedzialności wierzących o wymiarze uniwersalnym.

---

¹⁰³ „Ratujmy życie w Rodzinie! Rodzina jest Kościołem Domowym. Kościół Domowy – na służbie Życia w Rodzinie! Niech każde Słowo Boże w Rodzinie Ciałem się staje i niesie Radość i Pokój, pod opieką Matki Słowa Wcielonego, Matki Kościoła i Królowej Polski! Rodzinie otwierającej Księgę Życia z serca błogosławię † Stefan Kard. Wyszyński, Prymas Polski, Gniezno, 3.8.1978” – wpis w księdze Biblii wręczanej na Jasnej Górze.

¹⁰⁴ Por. P. K o s i a k , *Bogarodzica z Nazaretu i Jasnej Góry odwiedza nasze rodziny*, Jasna Góra 5:1987, nr 12, s. 36n (dalej JG).

¹⁰⁵ S. M a t e c k i , *Młodzi pielgrzymi w zmaganiach o życie*, JG 9:1991, nr 12(98), s. 46-50; *Ruch Krzewienia Duchowej Adopcji Dziecka Poczętego*, w: A. P e t r o w a - W a s i l e w i c z , *Leksykon ruchów i stowarzyszeń w Kościele*, Warszawa 2000, s. 162-163.

¹⁰⁶ Watykan, Sala Audiencjonalna, 23 października 1978. J a n P a w e ł I I , *Nauczanie papieskie, 1978 (październik – grudzień)*, red. E. Weron i A. Jaroch. Poznań 1987, t. 1, s. 21-23.

W zakresie sposobów sprawowania wspólnej modlitwy różańcowej paulini jasnogórcy aprobowali różne formy celebracji różańca. Jedną z nich stała się modlitwa różańcowa zanoszona w postawie oranta, która z czasem zyskała nazwę różańca fatimskiego. Młodzież organizowała niekiedy, nie budując ołtarzy, procesje różańcowe na wałach jasnogórskich¹⁰⁷.

Sanktuarium Jasnogórskie wyróżnione przez Jana Pawła II Złotą Różą starało się od początku podejmować program zawarty w jego nauczaniu. W tym klimacie zrodziła się oryginalna inicjatywa pastoralna, podjęta w 1986 r. w ramach przygotowania do zakończenia II Milenium Chrześcijaństwa. Na placu od strony zachodniej Jasnej Góry rozpoczęto wznoszenie stacji I części różańcowych tajemnic radosnych. Poświęcenie każdej z nich łączono z największymi uroczystościami jasnogórskimi (15 sierpnia, 26 sierpnia), w których uczestniczył Episkopat Polski pod przewodnictwem kard. Józefa Glempa. Te celebracje miały służyć mobilizowaniu wierzącego społeczeństwa do przeżywania z Maryją przygotowania do III Tysiąclecia Chrześcijaństwa. Ze wzniesionymi stacjami różańcowymi łączono nadzieję na organizowanie nabożeństw różańcowych, połączonych z procesjami. Niestety, śmierć pomysłodawcy, o. Rufina Abramka, przeora jasnogórskiego w 1990 r. przerwała kontynuowanie budowy kolejnych stacji¹⁰⁸.

Specyficzną okazją dla propagowania modlitwy różańcowej wśród młodych stał się VI Światowy Dzień Młodzieży z udziałem Jana Pawła II. Wówczas kilkaset osób, zgromadzonych na wałach, ze sznurka przygotowało różańce, żeby je wręczyć pielgrzymom przybyłym na to spotkanie, zwłaszcza z krajów należących jeszcze wówczas do Związku Radzieckiego. Inicjatorom tego przedsięwzięcia, ojcom dominikanom, którym przewodził o. Jan Góra, chodziło także o rozbudzenie ducha misyjnego, wzajemnej odpowiedzialności za chrześcijaństwo w swoim kraju¹⁰⁹.

¹⁰⁷ Młodzież akademicka, przybyła w Ogólnopolskiej Pielgrzymce, odprawiała procesję różańcową z udziałem Prymasa kard. Stefana Wyszyńskiego 7 maja 1977 r. *Jasnogórskie Kalendarium Prymasa Polski Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, s. 204.

¹⁰⁸ W 2002 r. stacje zostały przeniesione na plac przed Jasną Górą od strony wschodniej i uroczyscie poświęcone przez abp. Stanisława Nowaka 6 października, w uroczystość odpustową Matki Bożej Różańcowej. R. A b r a m e k , *Tajemnica Zwiastowania*, JG 4:1986, nr 9(35), s. 8-17; T e n ż e , *Tajemnica nawiedzenia Maryi (Łk 1,39-56) na drodze do 2000-lecia chrześcijaństwa*, JG 4:1986, nr 12(38), s. 7-14; T e n ż e , *Tajemnica Jezusa i Jego Matki*, JG 7:1989, nr 7(69), s. 37-461; Z. S. J a b ł o Ń s k i , *Ojciec Rufin Józef Abramek, Wielki Przeor Jasnej Góry 1984-1990*, Peregrinus Cracoviensis 1996, z. 4, s. 29n.

¹⁰⁹ A. J. B i b e l , E. M. T w a r o w s k a , *Sznurkowy różaniec*, JG 9:1991, nr 12(98), s. 19-21.

Wyjątkową funkcję w tym względzie spełnia Apel Jasnogórski, często prowadzony przez przedstawicieli Episkopatu, na czele z Prymasem Polski. Tajemnice różańca stały się jednym z ważnych elementów Apelu, któremu szczególną rangę, jako modlitwie za naród i Kościół, nadał kard. Stefan Wyszyński, a potwierdził to niejednokrotnie Jan Paweł II, również podczas spotkań z Rodakami zarówno w Rzymie, jak i w Castel Gandolfo¹¹⁰. Formacja modlitewno-różańcowa poprzez Apel nabrała nowego znaczenia od 25 marca 1995 r., kiedy zaczęła być transmitowana najpierw przez Radio Jasna Góra i częstochowskie Radio Fiat, a następnie (od 2 lutego 1996 r.) – już na cały świat – przez Rozgłośnie Katolicką Radia Maryja¹¹¹.

Udostępniane pielgrzymom i turystom na Jasnej Górze w stałych ekspozycjach wota, będące znakami Bożej mocy pełnią również funkcję ewangelizacyjną. Wśród nich znajdują się również wspomniane wyżej różańce o dużej wartości artystycznej. Trzeba jednak wymienić także różańce będące znakami zawierzenia Bogu przez Maryję w sytuacjach ekstremalnych. Do nich należą różańce wykonane w obozach koncentracyjnych z chleba. Jeden z nich znajduje się w Arsenale, drugi w Muzeum 600-lecia a jeszcze inny, chociaż nie wykonany z chleba różaniec z prochami pomordowanych w Gusen znajduje się w Kaplicy Pamięci Narodu na Jasnej Górze¹¹². Jedną ze ścian Kaplicy Cudownego Obrazu wypełniają różańce-wota. Dodajmy, że pielgrzymi zawieszają często bezimiennie różańce w tejże kaplicy. One również dla innych pielgrzymów stanowią zapewne wezwanie do modlitwy, chociaż nie wiemy, czy są wyrazami wdzięczności, czy też prośby¹¹³.

Znamienne i raczej wyjątkowe wotum złożył wraz ze świadectwem wybitny polski kompozytor Wojciech Kilar, który skomponował utwór wokально-instrumentalny „Angelus”, będący rodzajem kompozytorskiego posłania, zwiastującym pełnię modlitewnej, żarliwej kontemplacji opartej na dziesiątku

---

¹¹⁰ *Jasnogórska Bogurodzica w wypowiedziach Jana Pawła II*, red. Z. S. Jabłoński, Jasna Góra-Częstochowa 2003, t. 2.

¹¹¹ Z. S. J a b ł o ń s k i , *W godzinie Apelu*, Częstochowa 2000, s. 16.

¹¹² J. H e r t z , *Różaniec z chleba oświęcimskiego w Skarbcu Jasnogórskim*, JG 2:1984, nr 4(6), s. 39-40; J. S. P ł a t e k , *Refleksje przy jasnogórskich różańcach*, JG 8:1990, nr 10(84), s. 36-41; *Sanktuarium maryjne – miejscem ewangelizacji*, w: *Euntes docete. XXV lat Instytutu Liturgicznego na Wydziale Teologicznym Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie*, red. S. Koperek i inni, Kraków 1993 s. 156-172.

¹¹³ K. T y m i ń s k a , *Jasnogórskie wota i ich ofiarodawcy*, JG 6:1988, nr 1(51), s. 33-40; nr 2(52), s. 22-28.

różańca. Wyznał, że inspiracją dla niego stanowiła modlitwa różańcowa na Jasnej Górze¹¹⁴.

Okolicznościową wystawę w Sali Maryjnej zorganizowano w 1989 r., eksponując dwa cykle „Tajemnic Różańca Świętego” (każda po 15 obrazów), którym towarzyszył cykl 14 obrazów poświęconych Drodze Krzyżowej, wykonanych przez Bogumiła Buczyńskiego. Autor wyraził w nich swoje credo artystyczne – „Najpierw jest się człowiekiem a potem artystą”. Ekspozycja twórcy, który w latach 80-tych związał się z ruchem solidarnościowym i po wprowadzeniu stanu wojennego zrezygnował z działalności społecznej, wzbudzała zainteresowanie pielgrzymów i stanowiła okazję do pogłębionej refleksji religijnej¹¹⁵.

Nobilitujące a równocześnie zobowiązujące przesłanie zdają się zawierać różańce przekazane przez papieży. Wśród nich swoją kosztownością wyróżnia się różaniec papieża Piusa VI (1775-1779), który przeżywał tragedię polskiego Narodu i Kościoła spowodowaną rozbiarami Polski. Prawdopodobnie przez ten dar dla Narodowego Sanktuarium papież starał się wyrazić swoją modlitewną solidarność i równocześnie wskazać drogę do zachowania niepodległego ducha, który stanowi istotny warunek suwerenności Narodu i państwa.

Ekspozowany w Skarbcu różaniec Pawła VI zapewne nie jest tylko znakiem wdzięczności za jasnogórski różaniec z koralami – „Pro victoria Ecclesiae” i modlitwę wiernych w Polsce podczas Soboru Watykańskiego II. To ten papież w Adhortacji *Marialis cultus* wskazał na ewangeliczną naturę tejże modlitwy i sugerował, że Sanktuarium Jasnogórskie podejmie zawarte tam wskazania¹¹⁶.

Nie sposób pominąć kilku przekazanych przez Jana Pawła II różańców. W 1987 r., podczas III Pielgrzymki, po Mszy św. przed Cudownym Obrazem, przekazał trzy części różańca (jedna z pereł, dwie z bursztynu). Przekazany w 1997 r., podczas V Pielgrzymki złoty różaniec został umieszczony tuż przy Złotej Różie w pobliżu Wizerunku Jasnogórskiej Matki Kościoła¹¹⁷.

¹¹⁴ R. A b r a m e k , „Angelus” – jasnogórski rodowód dzieła Wojciecha Kilara, JG 3:1985, nr 3(17), s. 23-28; nr 4(18), s. 14-18; B. W e b e r , Wokół jasnogórskiej genezy „Angelus” Wojciecha Kilara, w: *Jasna Góra w dwudziestoleciu Pontyfikatu Jana Pawła II*, red. Z. S. Jabłoński, Jasna Góra-Częstochowa 1999, s. 287.

¹¹⁵ J. G o l o n k a , „Tajemnice różańcowe, Golgota” – wystawa obrazów B. Buczyńskiego w Sali Maryjnej, JG 7:1989, nr 7(69), s. 33-36.

¹¹⁶ Na audiencji prywatnej w Watykanie kard. S. Wyszyński otrzymał od Pawła VI dla Jasnej Góry majolikowy różaniec o dużych ziarnach w okazałej kasecie. *Jasnogórskie Kalendarium Prymasa Polski Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, s. 181.

¹¹⁷ J. G o l o n k a , J. Ż m u d z i ń s k i , Wota Ojca Świętego Jana Pawła II ofiarowane Jasnogórskiej Matce Kościoła, Jasna Góra 2002, s. 32.

Jan Paweł II nie tylko przekazywał różańce dla Jasnej Góry, ale równocześnie czynił ją niejako międzynarodowym sanktuarium Różańca Świętego, wprowadzając Sanktuarium w modlitwę największych sanktuariów świata w kontekście znaczących wydarzeń dla Kościoła.

Inaugurując 6 VI 1987 r. obchody Roku Maryjnego włączył Jasną Górę w celebrację z piętnastoma sanktuariami maryjnymi¹¹⁸.

6 marca 1999 r., w pierwszą sobotę miesiąca, przewodniczył modlitwie różańcowej w auli Pawła VI w Watykanie, gdzie umieszczono obraz Matki Bożej Jasnogórskiej. Dzięki połączeniu radiowemu – telemostowi – w modlitwie uczestniczyła młodzież akademicka zgromadzona na Jasnej Górze wraz z młodzieżą w Santiago de Compostella, Nowym Jorku i Buenos Aires. Na zakończenie Ojciec Święty wezwał młodych w Sanktuarium Jasnogórskim, aby Maryi zawierzyli wszelkie inicjatywy studiującej młodzieży, związane z przygotowaniem do Trzeciego Tysiąclecia¹¹⁹.

1 kwietnia 2000 r., celebrując ze studentami z Rzymu na Placu św. Piotra modlitwę różańcową, za pośrednictwem radia i telewizji, łączył się z młodzieżą z pięciu krajów świata, zgromadzonych w sanktuariach narodowych. Do modlących się Jasnej Górze powiedział: „Dziękuję wszystkim za obecność i za zaangażowanie w duszpasterstwie akademickim. Wasze dzisiejsze spotkanie jest przygotowaniem do tradycyjnej pielgrzymki studentów z całej Polski do Matki Bożej Jasnogórskiej. Chciałbym, aby wasze pielgrzymowanie w tym Jubileuszowym Roku było dla was okazją do odnowienia twórczego ducha misyjnego, byście byli świadkami we wszystkich środowiskach uniwersyteckich. Jubileuszowe motto: «Uniwersytet dla nowego humanizmu», które dzisiaj wam przekazuję, niech będzie zachętą i ukierunkowaniem w przygotowaniu w waszych uczelniach wspólnot do Jubileuszu i do spotkań z młodymi w Rzymie. Proszę, abyście zawierzyli Maryi duszpasterstwo akademickie w Polsce i w całym Kościele. Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus”¹²⁰.

Dopełnieniem wymienionych dotąd więzi z Jasną Górą znaczących modlitwą różańcową i różańcami stało się oficjalne przekazanie Sanktuarium Listu apostolskiego *Rosarium Virginis Mariae* 6 listopada 2002 r., żeby życie Kościoła w Polsce w pełniejszym stopniu przeniknęło światło Tajemnic Różańcowych, promieniujące z tego świętego miejsca i roznoszone przez pielgrzymów.

¹¹⁸ Stało się to możliwe dzięki łączom telewizji satelitarnej. Transmitowano wówczas modlitwę różańcową z Kaplicy Cudownego Obrazu z udziałem Matki Teresy z Kalkuty, laureatki Pokojowej Nagrody Nobla, a Sanktuarium oblegała 50 tys. rzesza pielgrzymów. J. T o m z i ń s k i, *Kronika Jasnej Góry roku 1987*, JG 5:1987, nr 9(47), s. 49.

¹¹⁹ J a n P a w e ł I I, *Abyście wchodzili na wielkie drogi historii. Jestem – Pamiętam – Czuwam*, JG 9:1991, nr 19(96), s. 14-18.

¹²⁰ *Studenci i Jubileusz*, L'Osservatore Romano, wyd. pol. 21:2000, nr 5(223), s. 54.

W 1968 r. o. Bronisław Matyszczyk, paulin podjął skuteczną próbę odnowienia Bractwa Różańcowego pod nazwą „Jasnogórska Rodzina Różańcowa pod opieką Aniołów Stróżów” Ta inicjatywa znalazła aprobatę władz zakonnych i bractwo, niemal konspiracyjnie, zaczęło rekrutować swoich członków. Większa niż zwykle liczba pielgrzymów zgromadzonych podczas centralnej Mszy św. przed jasnogórskim Szczytem (ok. 10 tys.) w dniu święta Matki Bożej Różańcowej w pierwszą niedzielę października 1969 r., stanowiła potwierdzenie słuszności podjętej inicjatywy. Swoją aprobatę wyraził również bp Stefan Bareła, ordynariusz częstochowski. W 1970 r. rozpoczętemu dziełu tworzenia wspólnoty różańcowego apostołstwa Prymas Polski udzielił błogosławieństwa z życzeniem: „Modlitwą Różańcową powiążcie wszystkie serca Wasze, by stały się murem obronnym Kościoła Chrystusowego pod opieką Zwycięskiej Pani Jasnogórskiej”¹²¹. Jan Paweł II 4 czerwca 1997 r., podczas pielgrzymki do Polski zatwierdził na Jasnej Górze statut Jasnogórskiej Rodziny Różańcowej własnoręcznym podpisem¹²².

Od ponad 40 lat Jasnogórska Rodzina Różańcowa propaguje modlitwę różańcową, starając się formować katolików świeckich do odpowiedzialności za Kościół, jego świętość i dzieło ewangelizacji¹²³.

W czasach panującej cenzury państwowej, w propagowaniu medytacji różańcowych ważną rolę, spełniał w latach 1958-1990 Ośrodek Materiałów Duszpasterskich, prowadzony na Jasnej Górze przez Instytut Prymasowski Ślubów Narodu. Rozprowadzał on, w formie maszynopisów, m.in. wypowiedzi papieży: Piusa XI, Piusa XII, Jana XXIII, Pawła VI na temat modlitwy różańcowej, teksty kard. Stefana Wyszyńskiego, ks. Mariana Piątkowskiego, opracowanie *O Różańcu*, przygotowane przez Maryjny Zespół Synodalny w Krakowie, *Godziny biblijne...* ks. Józefa Anczarskiego, który w swoich rozważania różańcowych zawarł program dla Pomocników Maryi Matki Kościoła¹²⁴. Były to często rozważania nawiązujące do aktualnych wydarzeń, jakie miały miejsce w Kościele. W 1979 r. rozprowadzano rozważania różańcowe ks. Józefa Jury, uwzględniające w rozważaniach osobę Jana Pawła II w perspektywie jego służby Kościołowi

¹²¹ Odbitka fotograficzna, Jasna Góra, 26 VIII 1970, AJG bez sygn.

¹²² Sekretariat Rodziny Różańcowej na Jasnej Górze, *Statut Jasnogórskiej Rodziny Różańcowej*, s. 8.

¹²³ Według założyciela o. Br. Matyszczyka, do Jasnogórskiej Rodziny Różańcowej wpisało się ok. 12 mln. osób. W Archiwum Paulinów na Jasnej Górze znajduje się 27 opasłych tomów formatu A4 (bez sygn.), zawierających wpisy członków Jasnogórskiej Rodziny Różańcowej.

¹²⁴ *Wypowiedzi ostatnich papieży o różańcu*, b.m.d.w.; *Różaniec Święty*, b.m.d.w.; *Różaniec*, Kraków 1978; J. A n c z a r s k i, *Godziny biblijne oraz różne nabożeństwa o charakterze maryjnym. Materiały pomocnicze do pracy duszpasterskiej (kazania, nabożeństwa biblijne, różańcowe dla dorosłych, młodzieży i dzieci)*, b.m.w. 1976.

i świata¹²⁵. Również można było nabyć trzy wersje rozważań tajemnic różańcowych Wandy Meyer, członkini Instytutu Świeckiego Pomocnic Jasnogórskiej Maryi Matki Kościoła¹²⁶.

Rozprowadzano także czytanki na miesiąc październik poświęcone Matce Najświętszej¹²⁷. Nie brakowało także opracowań na temat różańca autorów zagranicznych np. *Różaniec po Soborze* Reginalda Massona OP¹²⁸. Na ilość rozprowadzanych materiałów wskazuje zatrudnienie przez Ośrodek dziesięciu stałych maszynistek.

Zmagania Sanktuarium Jasnogórskiego o pozwolenie władz na wydawanie własnego periodyku zostały uwieńczone zezwoleniem tychże władz (1983 r.) na wydawanie miesięcznika *Jasna Góra*. Na jego łamach zamieszczono ok. 150 artykułów i medytacji tajemnic różańcowych. Drukowano m.in. teksty rozważań różańcowych kard. Karola Wojtyły, które wypowiedział podczas rekolekcji prowadzonych w Watykanie dla Pawła VI i jego współpracowników¹²⁹. Znaczącą rolę formacyjną spełniały rozważania abp. Stanisława Nowaka, poświęcone tematyce poszczególnych tajemnic w perspektywie zbliżającego się roku 2000¹³⁰.

Od 1991 r., w każdym miesiącu, o. Kazimierz Maniecki prowadzi dział Jasnogórskiego Apostolstwa Różańcowego, sugerując czytelnikom aktualne tematy rozważań.

Pierwszy redaktor *Jasnej Góry* o. R. Abramek był też autorem trzech wersji medytacji różańcowych, wydanych pod znamienym tytułem *Różańcowe Tajemnice w jasnogórskim świetle*¹³¹.

Inną formę propagowania modlitwy różańcowej, połączoną z apostołstwem w latach 1970-1991 rozwijał brat Julian Cieśliński, który będąc m.in. intradziatą i opiekunem wieży jasnogórskiej rozdawał każdego roku tysiące tzw. „plastikowych różańców”, w większości młodzieży. Przy tej okazji prowadził rozmowy na tematy religijne. Na wieży jasnogórskiej spędzał on kilka godzin dziennie. Brat Julian dostarczał także tysiące tego typu różańców przewodnikom Pieszej

¹²⁵ J. J u r a , *Droga krzyżowa i różaniec w intencji Ojca Świętego Jana Pawła II*, Gostyń-Święta Góra 1979, s. 18-26.

¹²⁶ W. Meyer była odpowiedzialna za Ośrodek Materiałów Duszpasterskich w latach 1970-1990.

¹²⁷ K. B u k o w s k i , Kraków b.d.w.

¹²⁸ Tłumaczenie z R. M a s s o n , *Le Rosaire après le Concile*, Marianum 1968, fasc I-IV, s. 94.

¹²⁹ K. W o j t y ł a , *Tajemnica Druga Bolesna – Biczowanie*, JG 10:1992, nr 1(99), s. 5-6; T e n z e , *Tajemnica Trzecia Bolesna – Cierniem ukoronowanie*, JG 11:1993, nr 1(111), s. 2.

¹³⁰ M. S. H e r m a s z e w s k i , *Jubileusz posługiwania Maryi i Narodowi (Studium prasoznawcze o miesięczniku „Jasna Góra”*, w: *Jasna Góra. Miesięcznik 1983-1993*, b.m.d.w., s. 3-11.

¹³¹ Kraków 1992, 32 strony.

Pielgrzymki z Warszawy, którzy rozdawali je nie tylko uczestnikom, ale i mieszkańcom mijanych po drodze miejscowości¹³².

Niezwykłą okazję dla zaangażowania świeckich uczestników w prowadzenie medytacji różańcowych stanowią piesze pielgrzymki, zwłaszcza pielgrzymki młodzieżowe¹³³.

Czciele Matki Bożej wprowadzili modlitwę różańcową do swojej jasnogórskiej pobożności maryjnej. Duszpasterze Sanktuarium asymilowali różne formy praktykowania modlitwy różańcowej a równocześnie służyli jej pogłębieniu poprzez głoszenie kazań i publikowanie medytacji nad zbawczymi tajemnicami przeżywanymi z Maryją, nasycając je nauczaniem papieży, a zwłaszcza Jana Pawła II i Episkopatu Polski.

Na przestrzeni wieków modlitwa różańcowa nabierała pewnej specyfiki, uwarunkowanej sytuacją Kościoła i Narodu. Obok zróżnicowanych form jej praktykowania w Sanktuarium i przez pielgrzymów w drodze, a także z inicjatywy hierarchii Kościoła lub świeckich stawała się nośnikiem aktualnych treści dotyczących życia indywidualnego, rodzinnego, eklezjalnego i politycznego. Praktykowana w nurcie jasnogórskiej pobożności maryjnej przyczyniała się do jej spopularyzowania i pogłębiania wśród wiernych, a tym samym wpływała na kształtowanie się postaw ludzi wierzących.

W utrwalaniu modlitwy różańcowej ważne miejsce przypada pielgrzymom jasnogórskim, którzy często nabywają różaniec i przez poświęcenie go w Sanktuarium, traktują jako znak więzi z Sanktuarium Jasnogórskiej Bogarodzicy Matki Kościoła i Królowej Polski.

Jasnogórski ruch pątniczy w 60-lecie po zakończeniu II wojny światowej, wyrażający się w skali od 1-4 mln rocznie przybywających pielgrzymów, nie mógł nie wywierać wpływu na modlitwę różańcową w Polsce.

Panorama modlitwy różańcowej w życiu Kościoła w Polsce i kulturze religijnej w XX wieku pozwala na ostrożną prognozę, że wierzące społeczeństwo polskie w postawie otwartej podejmie propozycje Jana Pawła II zawarte w Liście apostolskim *Rosarium Virginis Mariae*.

¹³² Informacje uzyskane 2 stycznia 2003 r. od Krystyny Kwiatkowskiej, współpracownicy brata J. Cieślińskiego. *Br. Julian Cieśliński – Brat wielu ludzi*, JG 8:1990, s. 52-56.

¹³³ Z. S. J a b ł o ń s k i, *Pellegrini a Jasna Góra: ipotesi pastorale per la nuova evangelizzazione*, *Sacra Doctrina* 43:1998, nr 5, s. 123-160.